

**Verslag van een openbaar verhoor**

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 24 augustus 2026 **mevrouw Roos** als getuige gehoord, die werd bijgestaan door de heer Van Tol.

**Voorzitter: De Kort**

**Griffier: Rijkers**

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 14.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag maandag 24 augustus 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik heet de mensen op de publieke tribune welkom, in het bijzonder ook oud-leden van deze Commissie. Dat geeft me ook direct de gelegenheid om voor de mensen thuis te benoemen dat het hier gaat om openbare verhoren. U kunt zich dus aanmelden voor de publieke tribune. Dat kan via [tweedekamer.nl/corona](https://tweedekamer.nl/corona).

Ik verzoek de griffier om mevrouw Roos en haar bijstandsverlener naar binnen te leiden.

(Mevrouw Roos wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Beiden van harte welkom, mevrouw Roos natuurlijk in het bijzonder. Voordat we gaan beginnen, geef ik de aanwezige pers kort de gelegenheid voor een fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven.

Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om namens de Tweede Kamer te komen tot een grondige, breedgedragen terugblik op die coronaperiode om te leren voor een volgende pandemie of langdurige crisis.

Mevrouw Roos, u bent opgeroepen als getuige. U was ten tijde van de pandemie Griffier van de Tweede Kamer, oftewel de hoogste ambtenaar van de ambtelijke organisatie van het instituut de Tweede Kamer. In deze week kijken we ook naar de werkwijze van de Kamer. Dat is de reden waarom u bent opgeroepen voor dit openbare verhoor.

U heeft ervoor gekozen de belofte af te leggen. Met de belofte bevestigt u dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Roos de belofte af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag plaatsnemen.

Heeft u voordat we gaan beginnen met dit verhoor nog vragen?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Ik wil graag iets verifiëren. Maar om te beginnen wil ik u bedanken voor deze uitnodiging. Ik vind het goed om het ambtelijk perspectief ook bij de commissie onder de aandacht te kunnen brengen.

Dan mijn verificatievraag. Ik heb ter voorbereiding op dit verhoor ... Op mijn verzoek heeft het Centraal Informatiepunt, het CIP, van de Tweede Kamer mij van documenten voorzien. Bij die documenten zat ook een hele set stukken rondom het Presidium, over het Presidium: verslagen, besluitenlijsten en notities. Nou heb ik in juni 2018 ook de belofte afgelegd, namelijk toen ik Griffier werd. Onderdeel daarvan is dat je vertrouwelijk met vertrouwelijke stukken omgaat. Dat heb ik ook altijd gedaan; dat zal ik ook altijd doen. Presidiumdocumenten zijn daar nadrukkelijk onderdeel van. Nou heb ik nu net opnieuw de belofte afgelegd. Ik moet de waarheid en niets dan de waarheid spreken. Dat wil ik ook heel graag doen. Maar dan raakt dat toch wel die Presidiumstukken die ik in mijn voorbereiding gebruikt heb en die ook relevant zijn in mijn beantwoording, schat ik zo in. Dan is dus nu mijn vraag aan u: is het

geoorloofd dat ik die Presidiumstukken gebruik en ook actief noem in dit verhoor?

De **voorzitter**:

Ik dubbelcheck ook even bij onze jurist, maar zover mij bekend is dat geoorloofd. Ik bedoel: wij hebben deze opdracht namens de Kamer, ook met de steun van 150 zetels. Daarvan is nadrukkelijk ook onderdeel de werkwijze van de Kamer. Er wordt mij bevestigd inderdaad dat dat mag. Het is ook belangrijk dat we daar onderzoek naar doen, omdat we willen leren hoe we ook in crisistijd het democratische proces door laten gaan. Daar is het Presidium als dagelijks bestuur een wezenlijk onderdeel van. U mag dat gebruiken, is mij nogmaals bevestigd.

Mevrouw **Roos**:

Veel dank voor deze bevestiging.

De **voorzitter**:

Oké. Dan kunnen we, denk ik, gaan beginnen, want we hebben veel te vragen. Dit verhoor zal worden afgenomen door collega Mutluer en mijzelf. Het kan zijn dat er een enkele aanvullende vraag wordt gesteld door collega Huidekooper. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Mutluer.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel. Namens mij van harte welkom bij dit verhoor. Het eerste onderdeel van het verhoor gaat over de voorbereiding op de pandemie. Wij weten dat u in juni 2018 bent beëdigd als Griffier van de Tweede Kamer, de hoogste ambtenaar, de eindverantwoordelijke. Kunt u de kern van uw functie aan ons beschrijven?

Mevrouw **Roos**:

Ja. In de Grondwet staat dat er een Griffier is, zowel bij de Tweede als bij de Eerste Kamer. De Griffier wordt ook benoemd door de gehele Tweede Kamer. Vervolgens is er een Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Daar staat in beschreven dat de Griffier de leiding heeft over de ambtelijke organisatie en dat het Presidium daar toezicht op houdt. De Griffier is dus de bestuurder van de ambtelijke organisatie, ook in het kader van de Wet op de ondernemingsraden, voert ook het overleg met de vakbonden en is ook werkgever. Het Presidium houdt daar toezicht op. Dus dat is de rolverdeling.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat waren uw verantwoordelijkheden destijds?

Mevrouw **Roos**:

Naast het zijn van werkgever en het leiden van de ambtelijke organisatie, ben je als Griffier ook adviseur van het Presidium en van de Voorzitter. Je werkt eigenlijk voor de hele Kamer, maar je hebt vooral te maken met de Voorzitter en het Presidium. Die kunnen jou allerlei vragen en adviezen voorleggen, die je proactief of reactief ook geeft uiteraard. Je zit ook bij het Presidium als Griffier.

Mevrouw **Mutluer**:

Het is januari 2020 als de eerste signalen over het coronavirus naar buiten komen. Kunt u ons meenemen in hoe de Tweede Kamer zich destijds, in de jaren voor de uitbraak van corona, voorbereid had op een pandemie?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Lag er niks?

Mevrouw **Roos**:

Niet op het gebied van een pandemie.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat lag er wel?

Mevrouw **Roos**:

In de zomer van 2018 – toen was ik dus net gestart – werd door de toenmalig directeur Bedrijfsvoering, die dat ook heel goed heeft gezien, aandacht gevraagd voor intensivering van veiligheid. De directe aanleiding was overigens een springer, die van de publieke tribune was gesprongen. Wij hebben toen allerlei maatregelen genomen op het gebied van veiligheid. Zo zijn die incidenten – er was nog een ander incident – geëvalueerd door het crisisonderzoeksteam. Die stonden ons ook bij bij deze activiteiten. We hebben een aantal functies versterkt, een aantal veiligheidsfuncties versterkt, en oefeningen gedaan. Onderdeel van dat hele pakket maatregelen, dat trouwens ook regelmatig in het Presidium langskwam inclusief dat het COT daar ook bij was, was het opstellen van een integraal crisisplan. Dus wij werkten aan een integraal crisisplan in de

loop van 2019, maar dat was nog niet klaar toen in eerste instantie de Citrixcrisis in december 2019 zich afspeelde en corona eind februari 2020. Dus er was een conceptcrisisplan. Er was ook geen pandemieplan. Dat dateerde van 2009: de Mexicaanse griep. Dus dat was er niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik hoor u een aantal afkortingen in de mond nemen en ook de Citrixcrisis noemen. Misschien is het goed om dat nader toe te lichten voordat we wat verdiependere vragen kunnen stellen, zodat iedereen u kan volgen.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Ik zal letten op de afkortingen. "COT" is dus "crisisonderzoeksteam". De Citrixcrisis was een ICT-crisis, wereldwijd overigens, waar ook de Tweede Kamer last van had. Daar was ook een crisisaanpak voor gekozen.

Mevrouw **Mutluer**:

U gaf net aan dat er geen pandemieplan dan wel integraal crisisplan was ten tijde van de pandemie. Kunt u ons uitleggen waarom er nog geen integraal, vastgesteld crisisplan lag?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Zoals gezegd, werkten wij al geruime tijd aan allerlei veiligheidsmaatregelen. Dit plan was nog niet klaar. De puntjes moesten nog op de i. We waren trouwens wel een heel end ermee. Maar eigenlijk werden we ingehaald door die twee crises, die dicht op elkaar volgden, en hebben we eigenlijk op basis van dat conceptplan een crisisorganisatie ingericht. Overigens werd dat plan uiteraard onder toezicht van het Presidium opgesteld, want het Presidium wist dat wij aan dat plan werkten.

Mevrouw **Mutluer**:

En hield het rekening met een pandemie, dat crisisplan waarmee jullie aan het werk waren?

Mevrouw **Roos**:

Eigenlijk richtte dat crisisplan, dat voor zover ik weet nog steeds wordt benut door de Tweede Kamer, zich niet speciaal op deze pandemie. Het is een crisisplan dat je voor allerlei soorten crises kunt gebruiken. Maar feit is wel – en dat is zeker een van de lessons learned die ik nu maar vast geef – dat er beter wel een vastgesteld crisisplan kan zijn, en met name ook consensus over de crisisorganisatie, want daar zult u vast ook nog

vragen over hebben. Want er ontstond dus discussie over: hoe run je een crisis? Dit soort discussies moet je natuurlijk eigenlijk niet tijdens de crisis hebben, maar voor de crisis.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil inderdaad wel wat vragen stellen over die consensus over de organisatie ten tijde van een pandemie, maar nog even terug naar het concept dat er lag. Waar hield dat concept van het crisisplan dan wel rekening mee? Om dat iets concreter helder te krijgen voor ons.

Mevrouw **Roos**:

Een crisisplan, wat natuurlijk heel veel organisaties ook hebben, gaat niet speciaal over een crisis. We hadden trouwens wel een continuïteitsplan corona gemaakt. Dat was op 5 maart klaar, maar dat was een ander plan. Maar het integrale crisisplan beschreef de governance van een crisis, de bepaalde stappen die je kon nemen, de communicatie die moest plaatsvinden, dus allerlei activiteiten waar je aan moet denken bij een crisis. Dat kan je dus op elke crisis van toepassing verklaren en je kan er ook maatwerk in plegen, want de ene keer zet je andere mensen in zo'n crisisteam dan de andere keer. Dus het crisisplan was eigenlijk een aanpak om een crisis te bestrijden, maar was niet speciaal geschreven voor corona. Maar gelukkig lag het er in concept in ieder geval wel, want het is later ook gewoon vastgesteld tijdens de coronacrisis.

Mevrouw **Mutluer**:

Er lag dus een conceptversie van het plan. Wij hebben hier ook de ex-Kamervoorzitter, mevrouw Arib, voor een verhoor ontvangen. Zij gaf aan dat zij niet betrokken was bij het opstellen van het crisisplan. U had het net over consensus over de organisatie. Klopt het dat de Kamervoorzitter op dat moment niet betrokken was bij het opstellen van het crisisplan?

Mevrouw **Roos**:

De verschillende maatregelen die wij sinds de zomer van '18 namen op het gebied van veiligheid waren een hele lijst van activiteiten. Daar stond ook dat crisisplan op. Er werd dus regelmatig in het Presidium gesproken over al die maatregelen in het bijzijn van de directeur van het crisisonderzoeksteam. Het Presidium, de toezichthouder, wist dat wij daaraan werkten. Het staat een toezichthouder altijd vrij om daar dan vragen over te stellen, ook nog in een conceptfase. Maar uiteraard is het ambtelijk werk om zo'n plan te maken, in dit geval met hulp van een externe deskundige in de vorm van het COT. Maar nogmaals, een

toezichthouder mag elke versie opvragen en mag zich overal mee bemoeien. Dat moet je dan doen als toezichthouder. Wij waren gewoon bezig een plan voor te bereiden en dat zo voldragen mogelijk te maken zodat het naar het Presidium kon, via de Voorzitter.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar mijn vraag was: was de Kamervoorzitter daarbij betrokken?

Mevrouw **Roos**:

Zij kon als toezichthouder elke vraag stellen die ze wilde over dit plan.

Mevrouw **Mutluer**:

Werd dat ook gedaan?

Mevrouw **Roos**:

Dat heeft zij niet gedaan.

Mevrouw **Mutluer**:

Wist ze dat ze dat kon doen?

Mevrouw **Roos**:

Nou, ik mag aannemen dat een toezichthouder weet dat hij elke vraag mag stellen.

Mevrouw **Mutluer**:

Mevrouw Arib heeft het in haar openbaar verhoor gehad over een machtsstrijd tussen de ambtelijke organisatie en de politiek. Hoe keek u daartegen aan?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb net beschreven wat de rolverdeling was tussen de Griffier en het Presidium. "Voorzitter" wordt niet expliciet genoemd in het Reglement van Orde. Dat gaat over "Presidium".

Mevrouw **Mutluer**:

Maar is de Kamervoorzitter niet de voorzitter van het Presidium ...

Mevrouw **Roos**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

... en daarmee onderdeel ...

Mevrouw **Roos**:

Zeker. De Voorzitter is voorzitter van het Presidium. In het Reglement van Orde staat het woord "Presidium". Maar uiteraard: Voorzitter, dagelijks contact mee, intensieve relatie, niet alleen in de zaal als je ernaast zit, maar vooral ook daarbuiten. Je probeert samen zo'n organisatie goed te leiden, met inachtneming van verschillende verantwoordelijkheden, zoals bijvoorbeeld de werkgeversrol bij de Griffier ligt en het politieke primaat uiteraard bij de Voorzitter.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond u dat er sprake was van een ... Vóélde u dat er sprake was van een machtsstrijd?

Mevrouw **Roos**:

Ik ben helemaal niet ... Ik heb niks met het woord "macht". Ik deed gewoon mijn werk. Ik probeerde de taken en de verantwoordelijkheden op me te nemen waarvoor ik was aangesteld. Daar had ik bepaalde bevoegdheden en een bepaalde professionele ruimte voor nodig, maar dat is heel iets anders dan een strijd om macht. Dat zijn niet mijn woorden.

Mevrouw **Mutluer**:

Er werd gezegd: het was de strijd om wie er over de Kamer gaat. Heeft dat een rol gespeeld op de achtergrond in uw beleving?

Mevrouw **Roos**:

Nou, de Kamermeerderheid gaat over zichzelf, overigens. Ik heb echt nooit enige behoefte gehad om die arena te betreden. Ik heb altijd ambtelijke posities bekleed. Ik heb altijd samengewerkt met politici en ik heb daar nooit enig probleem mee gehad. Ik hou van de ambtelijke positie en van daaruit mijn werk doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u heeft – daarom stel ik hem nogmaals – niet het gevoel gehad dat er sprake was van enig spanningsveld?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Kijk, ik gebruik bewust het woord "macht" niet, omdat ik zeg: ik voerde gewoon mijn werkzaamheden uit.

Mevrouw **Mutluer**:

Daarom gebruik ik nu het woord "spanningsveld".

Mevrouw **Roos**:

En dat vind ik dus geen macht. Als een ander het ingewikkeld vindt dat je dat doet, gewoon vanuit je ambtelijke verantwoordelijkheid, ontstaat er dus spanning.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat maakte het ingewikkeld?

Mevrouw **Roos**:

Voor mij was het niet ingewikkeld.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil die vraag toch nog één keer stellen. Er werd aangegeven dat er in de top een soort spanningsveld was: politiek op een afstand. Herkent u dat?

Mevrouw **Roos**:

Nee. De politiek is eindverantwoordelijk. De Kamermeerderheid gaat over de werkwijze. De Voorzitter is, ook als boegbeeld, de eerste persoon en is ook eindverantwoordelijk. Binnen die kaders probeerde ik mijn verantwoordelijkheden te nemen.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond in dit geval de Voorzitter dat u af en toe als top te ver ging in uw taakopvatting?

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat de Voorzitter het complex vond om te werken conform de interpretatie van het Reglement van Orde zoals ik die had. Ik heb om die reden – dat is misschien goed om te zeggen – in het Presidium meerdere keren bepleit, gesteund door de Ondernemingsraad, om een governancecode op te stellen, dus een uitwerking van het Reglement van Orde, omdat het kennelijk onduidelijk was wie nou wanneer wat moest doen. Dat had wel geholpen, denk ik. Ik heb in latere stukken, toen ik al weg was, ook wel gezien dat opvolgende presidia dat alsnog wilden doen. Het is jammer dat dat nooit gebeurd is, want dat was denk ik heel behulpzaam geweest, zowel voor mij en mijn collega's in het MT, als voor het MT en de Griffier voor mij. Het was gewoon niet zo duidelijk.

Mevrouw **Mutluer**:

In het kader van leren: hoe zou zo'n governancecode, dus hoe je met elkaar samenwerkt ten tijde van een crisis, er in uw beleving uit moeten zien als we weer een pandemie krijgen? Wat doet de ambtelijke top van de organisatie? Wat doet de politiek? Hoe gaat de samenwerking?

Mevrouw **Roos**:

Ik zou eigenlijk een onderscheid willen maken tussen de governance van de crisis – ik wil zo meteen uiteraard ook ingaan op hoe je dat zou kunnen doen – en governance in het algemeen. Mijn pleidooi voor een governancecode was namelijk al van veel eerder, omdat ik merkte dat er veel onduidelijkheid was over wie nou wat doet. Niet alleen voor mij was dat onduidelijk, maar ook voor mijn voorgangers en collega's in het MT. Ik hou zeer van een duidelijke situatie. Ik ben iemand die graag goed georganiseerd werkt. Ik vind het afleidend als je discussies hebt over bevoegdheden, taken en verantwoordelijkheden. Die governancecode was voor mij dus een algemeen advies, dus een uitwerking van het Reglement van Orde. Ik heb trouwens ook voorstellen gedaan, maar die kwamen niet verder. Er was slechts één lid van het Presidium dat dat wilde en de rest wilde dat niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat voor voorstellen heeft u gedaan?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb een voorstel gedaan ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb het eigenlijk met name over de crisis. Daar wil ik het gesprek ook op focussen.

Mevrouw **Roos**:

Uiteraard. Ik heb een voorstel gedaan voor een governancecode, een uitwerking van het Reglement van Orde, in het algemeen. Dat was voor corona, maar dat had wel kunnen helpen in deze crisis. Dan naar de crisis; dat was uw vraag. In het crisisplan was uiteraard ook een hoofdstuk gewijd aan besturing van crises. Woordelijk "governance", maar laten we het in het Nederlands even "besturing" noemen. In het conceptcrisisplan hadden wij een voorstel gedaan voor een crisismanagementteam en een operationeel crisisteam. In het plan stond beschreven dat zodra iets het constitutionele proces raakte, c.q. het aanzien van de Kamer, de

beeldvorming, er onmiddellijk politiek geëscaleerd moest worden door de voorzitter van het crisisteam. Dat was dan de Griffier. Het is overal zo dat dat de hoogste ambtenaar is. Er was dus een een-op-eenverbinding gelegd in het crisisplan zelf – dat noemden we "sleutelbesluiten" – dat er steeds contact was met de politiek. Maar er zijn ook een heleboel andere arrangementen mogelijk om dit te regelen. In de periode van de Voorzitter na de Voorzitter waar u het nu over hebt – "de nieuwe Voorzitter" noem ik het dan maar even – hebben wij dat crisisplan, dat nog steeds niet was vastgesteld, in april/mei 2021 opnieuw geagendeerd en met haar besproken. Daar is een bepaalde lijn uit gekomen die prima is en die op 9 juni 2021 ook bijna als hamerstuk door het Presidium is gegaan. Daarbij was er een soort combinatie van een ambtelijke rol, dus de Griffier bleef voorzitter van het crisisteam, met een soort open stoel voor de Voorzitter in dat crisisteam. Die kon daar altijd wel of niet gebruik van maken, maar het kon dan ook doorlopen als bijvoorbeeld de Voorzitter in de zaal zat. Dus dat was een prima compromis.

Mevrouw **Mutluer**:

Als ik het zo hoor, lijkt er toch een soort spanning te zijn over de interpretatie van het Reglement van Orde en de invulling van de governance.

Mevrouw **Roos**:

Nou ja, en die spanning was er ook op andere terreinen en dus ook in de crisis.

Mevrouw **Mutluer**:

Op welke terreinen nog meer?

Mevrouw **Roos**:

Dat zijn allemaal onderwerpen niet corona betreffend.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar ga ik het nu niet over hebben.

Mevrouw **Roos**:

Nee, daarom houd ik het ook kort.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan gaan we weer naar corona, namelijk donderdagavond 27 februari 2020. We zien dan dat minister Bruins, destijds minister van

Volksgezondheid, Welzijn en Sport, bekendmaakt dat er een eerste besmetting is met corona in Nederland. Al eerder die dag houdt de ambtelijke staf van de Tweede Kamer een brainstorm over de voorbereidingen die de Tweede Kamer neemt vanwege corona. U was uiteraard eindverantwoordelijk, maar was u ook echt betrokken bij deze ambtelijke brainstormsessie van 27 februari?

Mevrouw **Roos**:

Ja, die dag – ik moet het natuurlijk doen met de documenten die ik heb gezien, maar ook met mijn geheugen en mijn herinneringen – is er gesproken over of er iets met communicatie moest. Die dag heeft ook de directeur het contact met de Voorzitter daarover gezocht, wat ik heb terug kunnen vinden en me ook wel herinner. Vervolgens wordt het 28 februari en toen heb ik – dat was een initiatief van mijzelf – een eerste crisismanagementteam – dat is dus een ambtelijk crisisteam – bijeengeroepen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat waren de eerste acties die werden genomen naar aanleiding van die brainstormsessie die werd gehouden?

Mevrouw **Roos**:

Op 28 februari zie je, in de eerste bespreking van het eerste crisismanagementteam, dat er al wat hygiënemaatregelen waren getroffen door de Facilitaire Dienst. Echt proactief waren er al wat maatregelen genomen, maar toen is de crisisaanpak echt van start gegaan, op die dag.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat zijn de concrete maatregelen?

Mevrouw **Roos**:

We hebben op die dag het crisisteam bij elkaar geroepen, een ambtelijk crisisteam. Eigenlijk een adviseur van de politiek, zou je kunnen zeggen, plus dat er natuurlijk ook een werkgeversrol was voor de ambtenaren. Op die dag hebben we een lijst gemaakt van onderwerpen waar we aan moesten gaan werken. Dat varieerde van schoonmaakmiddelen, om het even heel huiselijk te zeggen, tot en met wat we moeten doen als iemand ziek wordt: hoe gaan we daar dan mee om? Hoe moet het de komende tijd met parlementaire activiteiten? Daar moeten we natuurlijk met de Voorzitter over spreken, want het crisismanagementteam was wel voor een groot deel operationeel-tactisch, soms wat strategisch bezig, maar

desgevraagd door de politiek. Zo is er bijvoorbeeld een advies gemaakt over bezoekers, wel of niet. Dat ging dan langs het CMT, maar dat werd gevraagd door het Presidium. Dus we hadden een hele lijst van onderwerpen waar we aan werkten en die ook dan in een soort logboek terecht kwamen en afgehandeld werden. En dan kwamen er weer nieuwe onderwerpen bij, want per dag gebeurden er dingen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat werd daarover afgestemd met de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

In het verslag ... Op 28 februari hebben wij dus het team bij elkaar geroepen. Dat was een breed samengesteld team en dat is ook de kracht van zo'n team. Daar zet je dus mensen in die op dat moment in die crisis belangrijk zijn. Dus daar zaten andere mensen in dan in het reguliere MT. Dus je moet het eigenlijk zien als een soort projectorganisatie die snel beslissingen kan nemen, kan anticiperen, snel kan reageren, snel adviezen kan maken, alles op een rijtje zet, met een secretaris erbij, verslag en agenda. Dat is een heel strak systeem. Dat is een methodiek die ik ook al eerder heb gebruikt in andere functies waarin ik ook vaak met het COT, het crisisonderzoeksteam, samenwerkte. Dus die dag hebben wij de werking van het crisisteam besproken, hebben we de eerste onderwerpen besproken en hebben we huiswerk uitgezet. Iedereen kreeg huiswerk mee. In dat verslag staat dat de directeur en ik onmiddellijk – onmiddellijk – de Voorzitter zouden informeren over het feit ...

Mevrouw **Mutluer**:

Na de vergadering, niet vooraf?

Mevrouw **Roos**:

Onmiddellijk na de vergadering waarin wij dit team bij elkaar hadden gehad. En dat hebben we ook gedaan.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe is daarop gereageerd?

Mevrouw **Roos**:

Op dat moment neutraal, goed. Geen problemen.

Mevrouw **Mutluer**:

Als we terugkijken naar dat crisisplan, het concept dat er lag ... U gaf net

aan dat pas toen de Citrixcrisis en de springer ... Pas toen dat aan de orde was, werd het crisisplan opgepakt. Maar was dat niet te laat? Dat is mijn concrete vraag.

Mevrouw **Roos**:

Er moet natuurlijk altijd een crisisplan zijn in een organisatie, alleen het was zwaar verouderd. Dat staat mij bij. Dat heb ik dus niet kunnen terugvinden. Er was wel een crisisplan, maar dat was helemaal niet meer bruikbaar. Wij maakten dus een nieuw plan: een nieuw integraal crisisplan dat van deze tijd was. Zoals ik net al zei, wordt dit volgens mij nog steeds gebruikt in de Tweede Kamer. Ik vind achteraf – dat vind ik echt een belangrijke geleerde les, ook van mijzelf – dat er altijd gewoon een actueel crisisplan moet zijn. Dat kan je niet uitstellen omdat je nog wat puntjes op de i moet zetten. Het moet er gewoon zijn, zodat je ook discussies daarover vermijdt tijdens de crisis. Ik vond het zelf heel ingewikkeld dat wij een discussie hadden over de besturing van een crisis tijdens een crisis. Dat trek ik mijzelf trouwens ook aan. Het had er gewoon moeten zijn. Ik kan voor mezelf wel verklaren waarom het er niet was, namelijk dat we er hard aan werkten en dat dat bekend was bij de toezichthouder, maar het had er eigenlijk gewoon moeten zijn. Het is mijn verantwoordelijkheid om zo'n stuk te maken. Het is de verantwoordelijkheid van de Voorzitter van het Presidium om het dan vervolgens te agenderen in het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

Daarmee zegt u, even parafraserend: dat plan had er moeten liggen, want anders krijg je discussies over wie de crisis bestuurt. Is de Tweede Kamer daardoor gehinderd in de uitvoering van diens taken, in uw beleving?

Mevrouw **Roos**:

Nou, dat denk ik niet. Uiteindelijk zijn wij die aanpak met het crisismanagementteam gewoon gaan doen, op basis van een conceptcrisisplan. Dat was nog niet besproken in het Presidium, maar daarvan wist het Presidium wel dat we dat aan het doen waren. Als toezichthouder had het daar dus tussendoor ook geen vragen over gesteld. Wij accepteerden met z'n allen dat het er nog niet was. Maar het is gewoon beter als het er wel is, zodat je geen discussies hebt. Vervolgens hebben wij dat crisismanagementteam bij elkaar geroepen. Dat heb ik gewoon gedaan. Dat vond ik mijn werk.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat is het proces? Ik wil gewoon ... De vraag was ...

Mevrouw **Roos**:

Vervolgens hebben we ... Ja, ik ga in op uw vraag. Excuses. Vervolgens hebben we 21 keer zo'n crisismanagementteam gehouden tussen 28 februari en 23 maart. Daarbij hebben wij echt de goede dingen gedaan en daarover hebben we ook heel veel contact met de Voorzitter gehad. Want in elke vergadering zie je dat we de Voorzitter gaan informeren, dat de Voorzitter iets gevraagd heeft en we iets voor het Presidium maken. Dus dat was echt een goede verbinding met de politieke organisatie. Wij namen ook helemaal geen besluiten die de Tweede Kamer als instituut raakten. Wij bereidden dingen voor. Wij ...

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u met zekerheid zeggen dat ondanks het feit dat er discussies waren over hoe je een crisis moet besturen, de Kamer niet gehinderd is in de uitvoering van diens taken?

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat het op dat moment optimaal gelopen is, want wij hebben in de crisismanagementteams ons werk gedaan, heel veel voorbereid en dat ook snel geleverd. Ondertussen wisselde de situatie rond deze crisis per dag. Dat was ook heel ingewikkeld natuurlijk. Ik denk dat ... Op dat moment was er nog geen discussie over de besturing, tussen 28 februari en 23 maart. Dat kwam pas op 23 maart op de agenda. Daar zult u misschien ook nog vragen over hebben. Maar die eerste maand zetten we met z'n allen alles op alles om het zo goed mogelijk te doen. Iedereen werkte heel hard. Iedereen deed enorm zijn best. De Voorzitter deed dat absoluut ook. Iedereen was druk bezig. Wij probeerden in dat crisismanagementteam allerlei zaken voor te bereiden, aan te leveren, te agenderen en te verzinnen. Onder leiding van de Voorzitter liep het politieke proces. Ik denk niet dat we op dat moment grote missers hebben gemaakt, eerlijk gezegd. Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Dit was het onderdeel voorbereiding. Ik laat het voor nu hierbij, voor dit onderdeel.

Mevrouw **Roos**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik kijk even naar de voorzitter.

De **voorzitter**:

Ik heb zelf op dit onderwerp geen aanvullingen. Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Dat is niet het geval, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Dat is het afschalen van de werkzaamheden in de Tweede Kamer. Op zondag 15 maart was er een persconferentie van het kabinet. Daarin werd aangekondigd dat diezelfde dag nog de horeca moesten sluiten, onder andere ook de scholen. De eerste scholensluiting vond een dag later plaats. Diezelfde dag, die 15 maart, vond ook een call plaats van de Kamervoorzitter met alle fractievoorzitters. U was daar als Griffier ook bij aanwezig. Diezelfde call is vanochtend in het openbare verhoor met de heer Dijkhoff ook aan bod gekomen. Welk advies gaf u de Kamervoorzitter voorafgaand aan die call?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb haar geen advies gegeven. Zij zat daar met haar eigen plan.

De **voorzitter**:

Wat was haar plan?

Mevrouw **Roos**:

Haar plan was met de fractievoorzitters bespreken hoe het verder zou moeten met de parlementaire activiteiten. Ze had daar ook wel ideeën over, namelijk dat er moest worden afgeschaald. Ze heeft mij daar geen advies over gevraagd.

De **voorzitter**:

En u heeft dat ook niet gegeven?

Mevrouw **Roos**:

Nee, dat was niet de situatie.

De **voorzitter**:

Hoezo was dat niet de situatie?

Mevrouw **Roos**:

Dat werd mij niet gevraagd.

De **voorzitter**:

U kunt misschien ook ongevraagd advies geven.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Dat heb ik uiteraard ook regelmatig gedaan. Soms werd dat gebruikt en soms niet. Ik heb zelf de herinnering aan dat overleg dat het vrij ad hoc was, dat het niet grondig voorbereid was en dat fractievoorzitters daar voor een deel ook wel door overvallen werden.

De **voorzitter**:

Hier maak ik dan het volgende uit op. Het overleg vond ad hoc plaats. Er was geen grondige voorbereiding. U heeft ook geen advies gegeven. U heeft noch de ruimte daarvoor genomen, noch die ruimte gekregen. Kan ik dat eruit opmaken?

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat is mijn herinnering.

De **voorzitter**:

Hoe werd er gereageerd door de fractievoorzitters op het standpunt van de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb dit ervaren als een ... pittige vergadering, ook wel met de nodige emotie en commotie. Mensen zaten voor een deel natuurlijk thuis. Je hebt een scherm. Dan heb je sowieso al een andere dynamiek. Maar er waren ook wel mensen boos over hoe dit ging. Zij voelden zich in mijn beleving niet goed betrokken. Uiteindelijk kwam er wel een lijn uit, namelijk: er zou afgeschaald worden. Er is dus uiteindelijk wel een soort conclusie getrokken. De fractievoorzitters vroegen ook of er technische briefings konden worden georganiseerd rondom corona. Dat is ook gebeurd. Maar wat mij vooral is bijgebleven van die bijeenkomst, is dat er niet helemaal een level playing field was op dat moment. De Voorzitter was natuurlijk heel druk met de crisis. Die had ook allerlei ideeën daarover. De fractievoorzitters zaten thuis en voelden zich, denk ik, niet goed betrokken. Daarover heb ik achteraf trouwens wel een ongevraagd advies gegeven aan de Voorzitter. Ik heb toen namelijk tegen haar gezegd: het is belangrijk om Presidiumleden goed mee te nemen en te benutten; dat zijn

de mensen die er ook voor jou zijn en jou kunnen steunen, want die kunnen fractievoorzitters voorbereiden op zo'n vergadering. Dat was niet gebeurd, dus ik denk dat een deel van de mensen in die call zich overvallen voelde. Tenminste, dat was het beeld dat ik ervan had. De Voorzitter voelde zich vervolgens natuurlijk ook niet helemaal begrepen, want die deed wel heel erg haar best. Dat is ook echt zo. Dat deed zij ook.

De **voorzitter**:

Waarom was het dan "pittig"?

Mevrouw **Roos**:

De sfeer was pittig. De eindconclusie was uiteindelijk wel dat er een soort samenspraak was, van: zo gaan we het dan maar doen. Maar er was gewoon een ongelijke uitgangssituatie, of een ongelijke informatiepositie; laat ik het zo zeggen.

De **voorzitter**:

U noemde ook boosheid en een ongelijke informatiepositie. Zijn er wel alternatieven besproken?

Mevrouw **Roos**:

Ook later in Presidia ... Er waren natuurlijk wel smaakverschillen over de vraag hoeveel je moet afschalen. Uiteindelijk is er fors afgeschaald. Uiteindelijk is dat ook wel bij meerderheid zo gegaan, maar er waren natuurlijk ook wel mensen die dat too much vonden. Die wilden toch meer door laten lopen.

De **voorzitter**:

Ik kom later op het Presidium. Wat u nu vertelt, is de uitkomst. Het gaat mij om wat er voorafging aan die uitkomst. Is er toen ook over alternatieven gesproken in plaats van enkel over afschalen?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb geen verslag van die bijeenkomst aangetroffen, dus ik moet het echt doen met mijn herinneringen. Dat zijn dus geen feiten, maar herinneringen. Er is wel van alles gewisseld. Die vergadering duurde ook wel een tijdje. Er is zeker wel door mensen gezegd: "Kunnen we niet dit? Kunnen we niet dat? Is het niet te veel?" Maar uiteindelijk kwamen we toch bij de uitkomst van forse afschaling terecht.

De **voorzitter**:

Aan welke alternatieven moet ik dan denken? "Kunnen we niet dit? Kunnen we niet dat?" Kunt u iets concreets noemen?

Mevrouw **Roos**:

Meer parlementaire activiteiten dan alleen corona.

De **voorzitter**:

Is daar besproken om eventueel helemaal niet meer te vergaderen?

Mevrouw **Roos**:

Dat is in zijn algemeenheid weleens besproken als een soort scenario, maar ik weet niet meer of dat in die vergadering was, dus ik weet het niet.

De **voorzitter**:

Door wie?

Mevrouw **Roos**:

Of dat gebeurd is en door wie weet ik sowieso niet meer. Ik weet het niet.

De **voorzitter**:

Maar u weet wel dat het besproken is in een vergadering?

Mevrouw **Roos**:

Nou, het scenario "helemaal dicht" of "niks meer doen" is weleens besproken, maar ik weet niet door wie dat dan zou zijn ingebracht. Ik heb ook helemaal niet het gevoel overgehouden aan die hele periode dat mensen dat nou wilden. Ik heb er juist het gevoel aan overgehouden dat mensen zo veel mogelijk het parlementaire proces doorgang wilden laten vinden, met wel forse smaakverschillen, van "heel veel" en "haast niks meer". Dat had ook te maken met de verschillende manieren waarop mensen naar de gezondheidskant van de zaak keken.

De **voorzitter**:

Maar u herinnert zich dat helemaal niet meer vergaderen is besproken in een vergadering. Was dat met het Presidium?

Mevrouw **Roos**:

Nee, ik herinner me dat dat weleens als een scenario op papier is gezet. Dat was ook een optie, maar was eigenlijk geen optie.

De **voorzitter**:

Maar kwam dat dan uit de ambtelijke of de politieke hoek?

Mevrouw **Roos**:

Nee, dat is volgens mij wel uit de politieke hoek, maar het is niet zo dat ik daarbij betrokken was of dat ik weet wie dat gezegd heeft. Het is ook eigenlijk nooit een serieuze optie geweest in mijn beleving.

De **voorzitter**:

Dan komt uit die call dat er inderdaad wordt afgeschaald en dat er in beginsel alleen over corona wordt vergaderd. Diezelfde dag vindt er ook nog een Presidium plaats, waar u ook bij aanschuift. Wat is uw rol in het Presidium?

Mevrouw **Roos**:

De Griffier zit daarbij als adviseur en heeft geen grote rol, behalve als het gaat om de inbreng van eigen stukken, want die licht je dan bijvoorbeeld toe. In dit geval zat ik erbij als adviseur en is mij verder niks gevraagd.

De **voorzitter**:

Voelde u die ruimte ook niet?

Mevrouw **Roos**:

Het was ook niet nodig. De Presidiumleden hadden onderling met elkaar en met de Voorzitter een gesprek.

De **voorzitter**:

Had u voorafgaand aan dat Presidium wel een advies gegeven of kunnen geven?

Mevrouw **Roos**:

Ik weet niet meer of het op dat moment was of bijvoorbeeld de volgende dag, maar ik heb de Voorzitter gemeld: ik zou de Presidiumleden wat meer bij je houden, dichter bij je houden en misschien toch vaker bij elkaar roepen om te voorkomen dat dit soort vergaderingen zo verlopen. Maar ik weet niet of dat op die dag was of op een later moment.

De **voorzitter**:

Uit ons onderzoek komt naar voren dat het lid Nijboer in die Presidiumvergadering zijn zorgen uit en vindt dat er over meer

onderwerpen dan corona moet worden vergaderd. Hoe werd daarop gereageerd.

Mevrouw **Roos**:

Dat klopt inderdaad. Dat heeft Nijboer gezegd, ook op andere momenten, trouwens. Dat kwam langs en daar heeft hij een pleidooi voor gehouden, maar de meerderheid van het Presidium en dus ook uiteindelijk de fractievoorzitters kozen voor deze wijze van afschalen. Dat was het op dat moment.

De **voorzitter**:

Hoe was de sfeer in deze vergadering?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Ja, ook gespannen. Iedereen was ook gespannen in die periode. In de eerste maand van corona was iedereen wel gespannen. Dit was ook wel een groot moment: het afschalen van het parlementaire proces. Twee dagen eerder waren de bezoekers al geweerd. Het was een ingewikkelde situatie. Het lid Nijboer wilde dit echt heel graag. Dat lukte niet.

De **voorzitter**:

Kunt u die gespannenheid concreet maken?

Mevrouw **Roos**:

... Ja, dat is natuurlijk deels in woord. Er wordt stevig gedebatteerd. Dat mag ook, denk ik, en dat moet misschien ook wel. Maar het was ook in sfeer.

De **voorzitter**:

Minder pittig dan met de fractievoorzitters?

Mevrouw **Roos**:

Ja, ik heb dat wel als minder pittig ervaren.

De **voorzitter**:

Hoe was het met het gelijke speelveld? Was daar hier wel sprake van?

Mevrouw **Roos**:

De meerderheid van het Presidium steunde deze lijn. In mijn herinnering had alleen het lid Nijboer hier echt problemen mee. Ik heb ook alleen zijn naam aangetroffen in mijn voorbereiding. Maar dat staat me ook bij. De

sfeer was dus ook niet optimaal, maar was wel anders dan in die fractievoorzittersvergadering.

De **voorzitter**:

Helder. Dank voor de toelichting. Ik kijk of de collega's op dit onderwerp nog aanvullingen hebben. Collega Mutluer?

Mevrouw **Mutluer**:

U gaf aan dat opvattingen over de rol van de Kamer samenhangen met de manier waarop men naar de gezondheidskant van de zaak keek. Kunt u daar meer over zeggen?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Iedereen ... Er waren twee grote belangen. Het ene belang was het continueren van het parlementaire proces, de democratische controle. Iedereen wilde natuurlijk toch graag dat dat zo goed mogelijk door zou lopen. Er was dus bijvoorbeeld ook niet geen begrip voor het standpunt van de heer Nijboer, alleen zijn er dus smaakverschillen. Anderzijds was er natuurlijk de gezondheidskant van de zaak, want er werken gewoon heel veel mensen in het Kamergebouw, die naar het werk moeten komen, moeten reizen, misschien zieke familie hebben of zelf een zwakke gezondheid hebben. Daar heb je ook rekening mee te houden. Het parlementaire proces moest dus zo veel mogelijk doorgaan, maar vervolgens moest het wel kunnen. Dan was ik verantwoordelijk voor de 700 ambtenaren als werkgever, maar er werken nog veel meer mensen in het gebouw. Al met al zijn er wel 1.500 Kamerbewoners en daar heb je ook rekening mee te houden. De mensen die in de uitvoering zitten, moesten komen. Die moeten dat wel kunnen opbrengen en dat moet wel verantwoord zijn. Eerlijk gezegd zat daar dus wel een worsteling. Dat was een ingewikkelde puzzel. Wat laat je nou meer prevaleren? Kun je het samen laten gaan?

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe ga je ermee om als twee zulke grote belangen een belangrijke rol spelen tijdens zo'n crisis?

Mevrouw **Roos**:

Door steeds deze twee aspecten naast elkaar te benoemen, langs te lopen en dan toch te proberen elke keer precies het goede midden te vinden tussen wat nou er nou eigenlijk parlementair en democratisch zou moeten en wat er kon, verantwoord was en uitlegbaar was aan de mensen die in

het gebouw werkten. Je hebt daarin ook nog een voorbeeldrol te vervullen. Je kan daar niet met z'n allen gaan rondlopen terwijl heel Nederlands thuiszit. De beeldvorming hoor je dus ook nog af te wegen.

Mevrouw **Mutluer**:

Nog even één korte vraag die is blijven liggen. Die heeft betrekking op de rol van het Presidium, het dagelijkse bestuur van de Tweede Kamer. U gaf net aan dat er destijds een ad-hocoplossing met de fractievoorzitters van alle partijen was geïnitieerd, maar je hebt natuurlijk ook een Presidium, waar niet alle politieke partijen zitting in nemen. Welke rol of betrokkenheid moet het Presidium tijdens zo'n crisis in uw beleving dan krijgen? Want u zei net: ze werden niet voldoende betrokken, en dat is wel goed voor het draagvlak.

Mevrouw **Roos**:

Kijk, corona heeft heel lang geduurd. De hele situatie is een jaar of twee. Ja, ongeveer twee jaar, van februari tot februari tot februari. Daarin zie je wel verschillen in activiteiten van het Presidium. Helemaal in de eerste periode, en ook wel in de periode dat er haast niemand in het gebouw was – dat was weer daarna – was het Presidium op enige afstand. Tegelijkertijd zie je dat er dan wel extra Presidia bij elkaar worden geroepen om notities te bespreken. Conceptbrieven die naar de Kamer gingen, werden altijd via het Presidium gedaan. De Voorzitter legde die dan voor aan het Presidium. Op een gegeven moment werd dat ook wel weer ingeregeld, maar er is een periode geweest dat het Presidium, zeker op weg naar de fractievoorzittersvergadering, in mijn beeld toch wat afwezig was.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar hoe kwam dat?

Mevrouw **Roos**:

Omdat er ... Er was een acute crisis. Er was een enorme crisis. Dan gaan mensen hollen. Het is de permanente ... Het is belangrijk dat je dan steeds overdenkt: wie moet ik meenemen, wie moet hierin een rol spelen en wie moet er bij betrokken zijn? Zo heb ik ook wel aangetroffen in een verslag dat de Voorzitter aangaf van: het Presidium is wel belangrijk, maar ik moet het vooral met de fractievoorzitters doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat vindt u daarvan?

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat je het met allebei moet doen, want die Presidiumleden ... Overigens heeft u gelijk: niet iedereen zit in het Presidium. Er is een buddysysteem. Uiteindelijk heeft iedereen direct of indirect een relatie met het Presidium. Die Presidiumleden zijn wel ontzettend belangrijk voor hun rol in de fractie, ook richting de fractiemedewerkers. Ik denk dus dat je ze allebei goed moet betrekken.

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat niet ingewikkeld? Ik stel die vraag. Als we weer een crisis hebben, wat zou dan, in de meest optimale situatie, de rol van het Presidium, het dagelijkse bestuur van de Tweede Kamer, moeten zijn?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Dan ga ik toch, als u dat goed vindt, even terug naar dat bewuste crisismanagementteam. Op 23 maart stuurt de Voorzitter mij een mailtje. Dan hebben we dus 21 vergaderingen achter de rug van het crisismanagementteam, met volgens mij zeer nuttig werk. Zij zegt: "Ik ben het helemaal niet eens met deze besturing. Ik heb er niks van gezegd, want we zitten midden in een crisis, dus ik heb het maar even gelaten. Maar ik wil een centraal crisisteam en daar moet iemand van het Presidium in zitten, te weten de Voorzitter. Die moet daar ook de leiding over nemen."

Mevrouw **Mutluer**:

Daar gaan we straks op terugkomen.

Mevrouw **Roos**:

Op dat moment probeert zij dus de verbinding met het Presidium te leggen. Dat heb ik ook meteen gehonoreerd door een ander voorstel te doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar gaan we het straks over hebben.

Mevrouw **Roos**:

Oké.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar een hele concrete vraag voor de toekomst, om te leren: hoe ziet u de rol van het Presidium bij het bestrijden van een crisissituatie?

Mevrouw **Roos**:

In die zin was wat ik net zei voor mij wel relevant, maar ik zal proberen gericht op deze vraag in te gaan. Ik vind het Presidium een belangrijke partij in een crisissituatie, waarbij ik wel vind dat de Voorzitter, die daar ook de tijd voor heeft – die heeft eigenlijk een hele andere baan dan de overige Presidiumleden – het voortouw moet nemen. Maar die moet wel voldoende linking pin houden met het Presidium en daar ook steeds contact mee houden.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat heeft u ook geadviseerd. Hoe is destijds op dat advies gereageerd door de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Het advies na de fractievoorzittersvergadering bedoelt u nu? Niet mijn advies rond het crisisplan? Ik check het even.

Mevrouw **Mutluer**:

Het gaat puur om het betrekken ...

Mevrouw **Roos**:

Dat eerste, wat de voorzitter net ook ...

Mevrouw **Mutluer**:

... van het Presidium.

Mevrouw **Roos**:

Daar heeft zij kennis van genomen en daar hebben we niet heel veel woorden aan gewijd. Ik heb overigens wel het idee dat ze daarna vaker het Presidium betrok, want ik heb vrij veel extra Presidiumvergaderingen aangetroffen, wat trouwens ook noodzakelijk was, want er werden dus documenten zoals bijvoorbeeld dat over het bezoekersbeleid besproken. Er zou nooit een brief naar de Kamer gaan, dus naar de voltallige Kamer, zonder akkoord van het Presidium. Dat doet geen enkele Voorzitter. Het Presidium was dus in formele zin ook belangrijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Tot zover mijn aanvullende vraag.

De **voorzitter**:

In formele zin, zegt u. En in informele zin?

Mevrouw **Roos**:

Nou, misschien "formeel" en "materieel". In formele zin was het belangrijk, want er zijn gewoon procedures. In materiële zin zou ik me kunnen voorstellen dat het Presidium gewoon echt een grotere rol zou krijgen, of sowieso moet hebben in zo'n crisis, ook om mee te denken. Op een gegeven moment zag je dat wel gebeuren. Als je de hele trail aan verslagen ziet, zie je dat toenemen. Maar helemaal in die eerste periode, die eerste maand, vond ik dat aan de magere kant. Maar dat is mijn oordeel. Dat is een beeld, geen feit.

De **voorzitter**:

En dat herstelde zich?

Mevrouw **Roos**:

Ja, omdat er steeds ook situaties waren die gewoon in formele zin aan het Presidium voorgelegd moesten worden. Of het tegenspel nou altijd helemaal goed ging, weet ik niet, want de Voorzitter heeft natuurlijk een enorme voorsprong – dat geldt overigens voor elke Voorzitter – in kennis, rol en informatie ten opzichte van de Presidiumleden. Het is dus belangrijk om dat goed te laten verlopen en het Presidium daarin goed te ondersteunen.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Eén aanvulling, voorzitter. En ik realiseer me dat ik u nog geen welkom heb geheten, dus ook namens mij goedemiddag, mevrouw Roos.

Mevrouw **Roos**:

Dank u wel.

De heer **Huidekooper**:

De woorden die nog even bij mij bleven hangen, waren dat u in het kader van de fractievoorzittersvergadering sprak over de nodige emotie en commotie. U koppelde daar ook aan dat zij zich overvallen voelden. Mijn vraag aan u is: kunt u schetsen in hoeverre het proces en ook de inhoud hierin een rol speelden? Als zij zich niet overvallen voelden en goed geïnformeerd waren, was er dan minder emotie en commotie geweest, of was er ook een politiek verschil van inzicht?

Mevrouw **Roos**:

Het is allebei relevant, maar ik denk dat het proces een belangrijke rol speelde.

De heer **Huidekooper**:

Dus u denkt dat in de balans het proces daarin niet heeft geholpen, dat het een belangrijke rol speelde?

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat op weg naar de vergadering mensen wisten waar het over zou gaan, wat er zou gaan gebeuren. Tegelijkertijd was er het gevoel bij de Voorzitter – dat is ook weer mijn perceptie – dat ze zich niet gewaardeerd voelde, want ze werkte natuurlijk dag en nacht om het allemaal zo goed mogelijk te doen. En je had de Presidiumleden, die geen voorwerk hadden kunnen doen richting de fractievoorzitters. Dat zijn dus wel procesachtige zaken, want uiteindelijk was het niet eens – dat is ook weer mijn herinnering – zo moeilijk om die consensus op dat moment, werkelijk het hoogtepunt van de crisis, te bereiken. Dat lukte uiteindelijk wel, maar het proces was daarvoor wel heel verstorend.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk. Dat wilde ik even helder hebben. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Oké. Voor nu is dit voldoende over dit onderwerp. We kunnen door naar het volgende. Daarvoor geef ik graag collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik zou het graag met u willen hebben over de digitale alternatieven. Digitale vergaderingen kunnen een alternatief zijn voor de fysieke vergaderingen van de Tweede Kamer, die ernstig werden beperkt. Mijn vraag is welke mogelijkheden u zag om de vergaderingen van de Tweede Kamer digitaal te laten plaatsvinden.

Mevrouw **Roos**:

Dat raakt natuurlijk aan de Grondwet. Wat mag wel en wat mag niet? Dat staat nog even los van de techniek. Je ziet dat er in eerste instantie nauwelijks meer iets gebeurt, behalve de coronadebatten en de technische briefings. Die waren fysiek. Langzaam maar zeker kwamen er, gedwongen door de situatie, digitale alternatieven op tafel, zoals digitale procedurevergaderingen. Er waren ook commissievergaderingen in een

zaal met alleen een griffier en een voorzitter. Op een gegeven moment konden daar ook weer wat leden bij komen. Je ziet een heel proces van opschaling en afschaling. Ik wil daarbij een positieve opmerking maken. Je ziet hoe veerkrachtig de Tweede Kamer was, zowel de Tweede Kamerleden als de ambtenaren, om elke keer weer te bedenken: hoe doen wij dit?

Mevrouw **Mutluer**:

Wie brachten die alternatieven in? Door wie werd het alternatief om digitaal te vergaderen ingebracht?

Mevrouw **Roos**:

Dat is primair in samenspel tussen de Voorzitter en de ambtenaren bedacht. Overigens speelde er wel nog een hele discussie over wat er eigenlijk mag, maar ik weet niet of u daar nog aparte vragen over gaat stellen. Dat betreft het bewuste advies dat door de Eerste Kamer aan de Raad van State is gevraagd. Gaat u daar nog vragen over stellen?

Mevrouw **Mutluer**:

Daar ga ik zeker nog vragen over stellen.

Mevrouw **Roos**:

Ja, want dat is wel relevant voor de vraag die u net stelde. Wat mag er eigenlijk? Je moet wel zeker weten of iets toegestaan is voordat je het technisch gaat uitwerken.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee ... U noemt heel concreet de Grondwet. U zei dat het op gespannen voet staat met de Grondwet op het moment dat je naar digitale vergaderingen gaat. Wat was uw advies hierover aan de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Nou, ik zeg niet op voorhand dat het daarmee op gespannen voet stond, want er bleek later toch van alles te kunnen, zelfs een digitaal quorum. Dat bleek uit het advies van de Raad van State. De Kamervoorzitter was staatsrechtelijk zeer geïnteresseerd en vroeg zelf ook vaak om advies, buiten de deur en in de organisatie. Zij vroeg mij niet vaak expliciet om advies over staatsrechtelijke vraagstukken.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft u ongevraagd een advies gegeven over digitaal vergaderen aan de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Nee, het werd steeds uitgewerkt door de staatsrechtjurist van de Tweede Kamer. Dat is een zeer deskundig persoon. Aan hem werd vaak om advies gevraagd. Ik nam natuurlijk ook kennis van die adviezen. Zo puzzel je elke keer verder: wat kan er wel en niet? Bovendien hadden we inmiddels op 17 april dat advies van de Raad van State, dus we wisten een beetje wat er wel en niet kon.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat was, voordat het advies van de Raad van State kwam, het advies van de jurist, die met een reactie op dat vraagstuk kwam, waar u kennis van nam?

Mevrouw **Roos**:

Die bewuste zeer deskundige jurist van de Tweede Kamer schreef, gevraagd door de Voorzitter, op 18 maart een notitie. Daarin beschrijft hij allerlei situaties, met heel veel mitsen en maren, en zegt hij dat we dingen moeten uitzoeken en verder moeten verkennen. Hij geeft een advies. Dat is op zich interessant, ook in relatie tot wat er later door de Eerste Kamer is gevraagd. Hij schrijft in dat advies: "Er zijn veel vraagstukken. We moeten dit verder verkennen. We moeten extern om advies vragen en we moeten om te beginnen samenwerken met de Eerste Kamer, want er mag geen verschil van interpretatie ontstaan over het staatsrechtelijk kader. Dat is essentieel voor de legitimiteit van de besluiten. We moeten ook tijdig in overleg met de regering en het is verstandig om voorlichting te vragen aan de Raad van State." Dat zegt de interne staatsrechtjurist van de Tweede Kamer op 18 maart.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe is daarop gereageerd? Is dat ook met u besproken?

Mevrouw **Roos**:

Niet expliciet met mij.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat is daarover gezegd?

Mevrouw **Roos**:

Dat weet ik niet meer. Dat advies heeft zij niet met mij besproken.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat heeft u gehoord? Het is helder dat ze het niet expliciet met u heeft besproken. Maar wat heeft u gehoord?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb de indruk dat die notitie is blijven liggen op dat moment. Er is namelijk geen vervolg gekomen. Toen begin april het punt speelde van het advies vragen aan de Raad van State, de voorlichting, is mij niet duidelijk geworden dat dit advies er al lag vanuit de staatsrechtdeskundige. Dit advies is dus niet heel uitgebreid aan de orde geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Als we verder kijken ... Uit onze stukken blijkt dat er eind september 2020 vanuit de commissie VWS, Volksgezondheid, Welzijn en Sport, aan u een signaal komt dat de Kamerleden van die commissie activiteiten als – u noemde het al – technische briefings en rondetafelgesprekken digitaal willen houden. Later zien we dat er ook een notitie komt vanuit het Presidium. Wij zien dat u dan aangeeft dat u daar onderzoek naar gaat doen.

Mevrouw **Roos**:

Ja. En dan zorgde ik weer voor een ambtelijk advies en overleg met de deskundige ambtenaren van de Tweede Kamer op dat punt.

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat onderzoek er ook gekomen?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Uiteindelijk hebben in een latere fase van corona technische briefings en hoorzittingen zelfs digitaal plaatsgevonden, omdat het anders helemaal niet meer kon. In de loop van de hele crisis zie je dat dingen die eerst niet voor mogelijk werden gehouden, want "dat doen wij niet; wij doen alleen fysiek", op een gegeven moment toch digitaal gaan. Dat is ook verder opgeschaald, en later ook weer afgeschaald overigens, om tijdens deze zeer lange crisis de parlementaire activiteiten toch zo goed mogelijk te blijven doen, want een crisis van twee jaar is een enorme periode.

Mevrouw **Mutluer**:

Er is in uw herinnering dus ook onderzoek gedaan naar digitaal vergaderen, zeker als het gaat om activiteiten als technische briefings dan wel rondetafelgesprekken. U gaf net ook aan dat er vanuit een aantal Kamerleden het verzoek kwam om aandacht te vragen voor het quorum. Het quorum houdt in dat minimaal 76 Kamerleden zich fysiek moeten hebben gemeld in de Kamer om uiteindelijk plenair te mogen vergaderen. In zowel de overleggen met de fractievoorzitters als in het Presidium komt het verzoek om het quorum digitaal vast te stellen meerdere malen aan bod. Kunt u ons vertellen wat u uiteindelijk aan de Kamervoorzitter heeft geadviseerd ten aanzien van dat verzoek en de wens voor een digitaal quorum?

Mevrouw **Roos**:

Het klopt dat dit meermalen, vanaf het begin van de crisis tot en met het einde van de crisis, is langsgelopen. In november/december '21 stelt de nieuwe Voorzitter – die was toen niet meer zo nieuw, maar ik noem haar voor dit verhoor even "de nieuwe Voorzitter" – dat namelijk ook weer aan de orde, want die wil toch weer kijken of we dat niet moeten gaan doen. Dit onderwerp is dus meermalen langsgelopen. Het werd met name vanuit de VVD-fractie steeds weer geagendeerd. Degenen in het Presidium die dit steeds agendeerden, kregen hierbij geen voet aan de grond. In mijn beleving leefde bij de Voorzitter de vrees dat als je dit zou doen, je een verkeerde deur zou openzetten die je nooit meer dicht kon doen, ook niet na afloop van de crisis. Zij was ongerust dat als je dit soort dingen ging doen, wat op dat moment nog niet acuut nodig was – zo kon je er in ieder geval naar kijken – je een verkeerde staatsrechtelijke weg op zou gaan. Zij was hier zelf dus geen voorstander van en heeft mij geen advies hierover gevraagd.

Mevrouw **Mutluer**:

En u heeft zelf ook geen advies verstrekt?

Mevrouw **Roos**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft u zichzelf hierover laten adviseren?

Mevrouw **Roos**:

Ik was voorstander van het vragen van voorlichting aan de Raad van

State. Daar ben ik ook over gebeld door de Voorzitter van de Eerste Kamer. Ik was immers ook griffier van de verenigde vergadering. Ik had dus ook een werkrelatie met deze Voorzitter. Die had natuurlijk ook met de Voorzitter gesproken, maar ook met mij. Daarna heb ik de Voorzitter geadviseerd mee te doen aan die voorlichtingsvraag – dat was het verzoek van de Eerste Kamer – omdat ik het wel heel belangrijk vond. Dat sluit trouwens ook aan bij het advies van 18 maart van de huisjurist, de jurist van de Tweede Kamer, de staatsdeskundige, om dit te willen weten. Wat mag er nou eigenlijk wel en wat mag er niet? Wat kan er in verschillende situaties? Wat voor opties zijn er in welke situatie? Waarom zou je dat niet willen weten? Dat heb ik haar nadat ik gebeld was, waar ik uiteraard meteen melding van gemaakt heb, wel voorgehouden, maar er was gewoon geen interesse voor. Ik kreeg dat niet voor elkaar en ik heb dat daarna ook laten rusten.

Mevrouw **Mutluer**:

En wat was de reden? Wat was de reactie die u kreeg?

Mevrouw **Roos**:

Dat de Voorzitter geen behoefte had aan een voorlichting.

Mevrouw **Mutluer**:

En de reden?

Mevrouw **Roos**:

Dat is mij altijd, tot op de dag van vandaag, enigszins onduidelijk gebleven. Ik zou zeggen: waarom zou je dit niet willen weten? Het is je ook nog geadviseerd door je eigen deskundige jurist, waarin ze veel vertrouwen had. Het is alleen maar goed om te anticiperen op een mogelijke situatie. Er werden hele vergaande situaties gevraagd in de adviesaanvraag door de Eerste Kamer.

Mevrouw **Mutluer**:

Zoals?

Mevrouw **Roos**:

Fysiek digitaal vergaderen plenair. Sorry: digitaal vergaderen plenair, in plaats van fysiek. Er werden ook vragen gesteld over staatsnoodrecht. Nou, dat was nog helemaal niet aan de orde. In feite was het een heel palet aan vragen. Het waren zeven vragen, zeg ik uit mijn hoofd, over situaties die zich zouden kunnen voordoen, in een soort oplopende schaal,

over wat je in verschillende situaties wel of niet zou kunnen doen. Dat was de adviesaanvraag. De voltallige Eerste Kamer had ook ingestemd met die adviesaanvraag. Nou, ik weet zeker dat een groot deel van de Tweede Kamer dat ook had gedaan, dus waarom zou je dit niet willen?

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft de Voorzitter dit gesprek teruggekoppeld aan het Presidium, dan wel een dergelijke adviesaanvraag afgestemd met het Presidium? Is dat geagendeerd?

Mevrouw **Roos**:

Nee, dat staat mij niet bij. Ik heb dat ook niet kunnen terugvinden. Ik weet wel dat andere Presidiumleden dit ook wisten, dat er een adviesaanvraag zou komen. Maar er is niet in het Presidium zelf gesproken over: zullen we wel of niet meedoen? De Voorzitter wilde dat niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u dat een aantal Presidiumleden het wel wist?

Mevrouw **Roos**:

Ja, zeker één Presidiumlid wist dat wel en was er ook voorstander van.

Mevrouw **Mutluer**:

Wie was dat?

Mevrouw **Roos**:

Ik noem in ieder geval liever geen namen van ambtenaren, maar dit is geen ambtenaar, dus dan zal ik ... Dit was de Ondervoorzitter, de eerste Ondervoorzitter. Nou heb ik nog steeds geen naam genoemd, maar goed, we weten allemaal wie dat is.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik denk dat we dat allemaal kunnen opzoeken.

Mevrouw **Roos**:

Ja, precies.

Mevrouw **Mutluer**:

De Raad van State komt uiteindelijk wel met een advies. Dat stelt dat de Grondwet niet voorstelt hoe aan het quorumvereiste moet worden

voldaan. In tegenstelling tot de Eerste Kamer biedt het Reglement van Orde van de Tweede Kamer overigens wel de mogelijkheid om de aanwezigheid ook op een andere wijze te registreren. Met andere woorden: het digitaal quorum was dus volgens het advies van de Raad van State wel mogelijk. Toch kwam het er niet.

Mevrouw **Roos**:

Nee. De Voorzitter was echt fervent tegenstander daarvan. En ze kreeg daar uiteindelijk ook voldoende steun voor. Maar dan is het nog wel weer interessant ... Uiteindelijk is op 7 april die adviesaanvraag gedaan door de Eerste Kamer, met steun van de hele Eerste Kamer. Op 17 april wordt dat advies gepubliceerd. Dan blijkt dat op die zeven vragen concreet antwoord wordt gegeven en dat heel veel wel kan – sommige dingen konden ook niet of niet in deze fase – en dat dat digitaal quorum als een mogelijkheid wordt genoemd; dat kon dus wel. Maar wat interessant is, is dat er op 8 april door Van der Staaij en Jetten een motie wordt ingediend. Daarin vragen ze om een voorlichting door de Raad van State en ze stellen allerlei vragen over grondrechten. Voor een deel zijn dat andere vragen dan de Eerste Kamer had gesteld. Bij het vierde streepje gaat het over de continuering van het parlementair proces. Dus dan raak je weer een beetje het digitaalquorumvraagstuk. Vervolgens wordt die motie aangenomen op 16 april en wordt aan het Presidium gevraagd deze voorlichting door te geleiden naar de Raad van State. Op 23 april is er een Presidiumvergadering. Daar ligt dan die motie. Daarover wordt besloten die door te geleiden naar de commissie Binnenlandse Zaken om dat verder uit te werken. Daar heb ik daarna nooit meer wat van gehoord. Ik weet niet hoe het verder gegaan is met die motie.

Maar in diezelfde vergadering ligt er ook een notitie van de Voorzitter, die ik niet geschreven heb – ik weet niet wie dat wel heeft gedaan, misschien de Voorzitter zelf – waarin zij ingaat op haar inhoudelijke standpunten rondom een aantal constitutionele vraagstukken. Daarin gaat ze ook in op het digitaal quorum en daarin benoemt ze – even in mijn woorden – het risico dat je de deur te veel open zet als je dit soort dingen gaat doen als het nog niet nodig is, en zie het dan maar weer goed te krijgen, terwijl het nog helemaal niet nodig is. De Eerste Kamer beroept zich veel te snel op staatsnoodrecht, ook even vrij vertaald in mijn woorden. Daar krijgt ze dan vervolgens van de Presidiumleden een reactie op: nou, helder verhaal. Maar een deel van het Presidium zei op dat moment weer: wij zijn wel geïnteresseerd in een digitaal quorum en ook in het Raad van

State-advies. Daar zie je dus wel wat spanning. Tegelijkertijd eindigt de staatsrechtelijke discussie ook weer, want zij heeft die notitie geleverd. De boel is doorgeleid naar de commissie voor Binnenlandse Zaken, in ieder geval die motie. Wederom waren de voorstanders van een digitaal quorum ... Inmiddels waren dat blijkbaar meer mensen, want een aantal mensen vroegen daar aandacht voor. Ja, die kwamen er niet verder mee.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ik hoor u zeggen dat u de indruk had – tenminste, dat is mijn concrete vraag – dat de Voorzitter niet wilde meewerken, omdat ze zelf geen voorstander was van verdergaande digitalisering om de redenen die u net ook aangaf en de risico's die ze zag. Hebben het Presidium dan wel de Kamerleden dit dan laten liggen in uw beleving?

Mevrouw **Roos**:

Ik vind sowieso dat de Tweede Kamer samen met de Eerste Kamer had moeten optrekken bij de voorlichtingsvraag. Ik begrijp echt nog steeds niet wat daar nou het probleem van was, want je had dat gewoon, net als de Eerste Kamer, aan de Tweede Kamer kunnen voorleggen. Dan was er misschien – in de Eerste Kamer was die unaniem – in de Tweede Kamer een meerderheid. Maar ik kan me niet voorstellen dat de Tweede Kamer niet had gewild dat we deze voorlichting hadden gevraagd. Dat was verstandig geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Tijdens het verhoor van mevrouw Arib gaf ze aan: het is aan de Kamer.

Mevrouw **Roos**:

Ja, zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn vraag is: heeft de Kamer ooit gezegd of voorstellen ingediend om ervoor te zorgen dat bijvoorbeeld een advies aan de Raad van State zou worden gevraagd ten aanzien van het digitaal quorum dan wel ... Nee, laat ik eerst even met deze vraag beginnen voordat ik mijn tweede vraag stel.

Mevrouw **Roos**:

Zij heeft in tegenstelling tot de voorzitter van de Eerste Kamer niet aan de Tweede Kamer voorgelegd: zullen we meedoen aan die voorlichting?

Mevrouw **Mutluer**:

En de Tweede Kamer heeft gewoon vanuit zichzelf ook niet aangegeven: dat willen wij?

Mevrouw **Roos**:

Behalve dus de motie-Van der Staaij/Jetten van 8 april, waarin dus wel om een voorlichting wordt gevraagd, met deels andere vragen en deels een vraag die een beetje raakte aan de Eerste Kamervraag. Die is uiteindelijk dus doorgeleid naar de commissie voor Binnenlandse Zaken in plaats van als Presidium hem gelijk door te geleiden op 23 april. Dat is ook een keuze.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar dan komt er een advies van de Raad van State en die zegt: nou, eigenlijk heeft de Tweede Kamer volgens het Reglement van Orde van de Tweede Kamer sowieso de mogelijkheid om de aanwezigheid op een andere wijze te registreren.

Mevrouw **Roos**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft de Tweede Kamer toen gezegd: nou ...

Mevrouw **Roos**:

Er was uiteindelijk nooit een meerderheid, blijkbaar, om dit voor elkaar te krijgen. En het is inderdaad waar: het Reglement van Orde van de Tweede Kamer bood eigenlijk meer mogelijkheden dan dat van de Eerste Kamer, want dat moest ook gewijzigd worden op een punt. Elke keer als de Eerste Kamer dit instrument uit de kast haalde, moest daar ook iets gebeuren. We hebben natuurlijk dat digitale toegangspassensysteem in de Tweede Kamer, dus het was al minder fysiek. Er waren geen presentielijsten of iets dergelijks. Dus ja, het had best gekund, denk ik, maar er was blijkbaar geen meerderheid om dit voor elkaar te krijgen of om dit af te dwingen. Uiteindelijk gaat de Kamer daar inderdaad zelf over, maar de Voorzitter was dus ook van deze lijn. En overigens, even los van het feit dat ik vind dat je zo'n adviesaanvraag gewoon moet doen – want waarom zou je niet willen weten wat er wel en niet kan? – had ik wel begrip voor haar staatsrechtelijke vrees, zoals ik het maar even noem, dat als je de boel te veel oprekt in een crisis, op een moment dat het misschien nog niet eens echt nodig is, je het dan ook niet meer terugkrijgt. Dat is achteraf

helemaal niet zo gebleken, in ieder geval niet in de Eerste Kamer, maar daar was zij volgens mij ook wel oprecht ongerust over. Dat neemt niet weg dat je zo'n advies, als je dat dan terugkrijgt, in debat kunt brengen in de Tweede Kamer. Uiteindelijk gaat de Kamer over de eigen werkwijze. Desnoods leg je dat hele advies opzij. Dat kan je gewoon doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Duidelijk. Ik heb hier verder geen andere vragen over.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Die heb ik niet, voorzitter. Dank.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we naar het volgende onderwerp, de aanpassing van de crisisstructuur. U refereerde zojuist al aan het crisismanagementteam. In de crisisstructuur ligt er zowel voor de politiek als ambtelijk een rol. In februari 2020 maar ook in maart 2020 vinden er verschillende CMT-overleggen, dus crisismanagementteamoverleggen, plaats waar uitsluitend ambtenaren aan tafel zitten. Kunt u omschrijven welke rol u had in het CMT?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Het instrument van het CMT was dus opgenomen in het conceptcrisisplan dat, zoals gezegd, eerder helaas nog niet was vastgesteld. Daar was ik voorzitter van.

De **voorzitter**:

Kunt u dat concretiseren, de rol van voorzitter in zo'n CMT? Welke taken, welke bevoegdheden, had u?

Mevrouw **Roos**:

De CMT's bij elkaar roepen, voorzitten, toezien op de uitvoering van de afspraken en de Voorzitter informeren. Dat laatste is heel relevant en ook heel vaak gebeurd.

De **voorzitter**:

Welke besluiten waren aan het CMT?

Mevrouw **Roos**:

Nou, besluiten ... Eigenlijk zie ik het CMT vooral als een adviserend orgaan aan de politiek. Wij probeerden eigenlijk de politiek te ontzorgen door van alles voor te bereiden. Er zijn ook allerlei voorstellen vanuit het CMT naar de Voorzitter gegaan en dan vaak via de Voorzitter naar het Presidium. Als het om de werkgeversrol ging – die ligt bij de Griffier – kun je ook zelf besluiten nemen in zo'n CMT, bijvoorbeeld over thuiswerkbeleid voor ambtenaren – ik noem maar wat – uiteraard met inachtneming van de RIVM-richtlijnen. Er zijn onderwerpen die echt des ambtenaren zijn en daar ging de Griffier met haar MT dan ook zelf over. Eigenlijk alles wat in zo'n CMT gebeurde, was ook onderwerp van gesprek met de Voorzitter. Je ziet dus ook in de verslagen van die 21 CMT's – overigens denk ik niet dat dat dagenlange vergaderingen waren, maar dat dat korte, krachtige vergaderingen van een halfuur waren, volgens een bepaalde methodiek – steeds dat we de Voorzitter informeren, dat de Voorzitter iets heeft gevraagd en dat ik ga terugkoppelen naar de Voorzitter of dat ik samen met de directeur ga terugkoppelen. Dat was dus een heel interactief proces. We waren ook dagelijks met elkaar heel intensief in verkeer. Dat ging ook allemaal best goed.

De **voorzitter**:

Ja, want u geeft ook aan dat het belangrijk is om de Voorzitter te informeren over wat er uit het CMT kwam. Waarom had de Kamervoorzitter dan geen rol in zo'n CMT?

Mevrouw **Roos**:

Omdat het CMT een ambtelijk voorbereidend orgaan was, net als een MT, en er in het CMT heel goed was afgesproken – dat staat in het crisishandboek, maar in de eerste vergadering zie je dat ook al genoemd worden – dat alles wat de Kamer raakt als instituut, dus het parlementaire proces, het constitutionele proces, van de Voorzitter, het Presidium, de politiek en eigenlijk van de hele Kamer is en ook onmiddellijk daarheen moet, evenals alles wat het aanzien van de Kamer raakt. Dat is de boegbeeldfunctie. Wij wisten dus precies – we zijn ook allemaal hele ervaren ambtenaren – wanneer iets wel of niet naar de politiek moest. Maar er waren ook onderwerpen in dat CMT die helemaal niet relevant waren om de politiek mee lastig te vallen. Kijk, uiteindelijk had de Voorzitter het natuurlijk ook wel heel druk en die stond trouwens ook onder grote druk. Het was natuurlijk ontzettend ingewikkeld om ineens voorzitter van een coronaparlement te zijn, en zie al die kikkers maar in

de kruiwagen te houden. We hebben net al wat gespannen bijeenkomsten gememoreerd. Dat was natuurlijk best een grote uitdaging. Zij zat vaak in de zaal. Ze had contact met het kabinet, de fractievoorzitters, de Presidiumleden, de Kamerleden en de pers, dus zij had de handen vol. Een deel van wat er in zo'n CMT gebeurt, is echt wel micromanagement.

De **voorzitter**:

Een deel is wel relevant. U gaf zojuist ook aan dat u veel contact had met de Kamervoorzitter en haar informeerde over wat er uit het CMT voortkwam. Op welke wijze informeerde u de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Ik informeerde haar, maar zij vroeg ook wel dingen. Zo zijn er ook een paar notities tot stand gekomen die dan langs dat CMT gingen en dan naar de Voorzitter. Dat was veelal mondeling. Er werd natuurlijk ook wel gemaild en er zal vast weleens een appje zijn gestuurd, maar dat ging veelal mondeling, omdat je elkaar toch ook wel veel zag of telefonisch sprak.

De **voorzitter**:

Uiteindelijk gaf de Kamervoorzitter, mevrouw Arib, aan dat ze haar bedenkingen had bij het CMT. U gaf het ook al eerder in dit openbare verhoor aan. Welke bedenkingen had zij daarbij?

Mevrouw **Roos**:

Zij gaf in de bewuste mail van 23 maart aan dat ze het niet eens was met deze besturing en dat ze vond dat het CMT te autonoom opereerde en eigenlijk een beetje op de stoel van de Kamer ging zitten. Dat is haar standpunt. Dat vond zij. Ze vond ook dat er een centraal crisisteam – het woord "centraal" staat er ook in – zou moeten komen, waarin iemand vanuit het Presidium, te weten de Voorzitter, zou moeten zitten. Ik citeer bijna letterlijk, want ik heb een goed geheugen. De Voorzitter zou daar ook de leiding van moeten nemen. Op dat moment ... Zij had ook al eerder, bij de Citrixcrisis, problemen met deze werkwijze. Ik vind dit dus een hele goede werkwijze. Ik heb hier veel ervaring mee en het werkt hartstikke goed, als je maar in een goede relatie, interactie, met de politieke principaal blijft zitten. Dat deden wij ook. We hadden continu contact met haar. Ook leden van het CMT, waaronder ook vertrouwelingen van haar, hadden de hele tijd contact met de Voorzitter. Desondanks zegt zij: ik ben het er niet mee eens, te autonoom et cetera. Nou, dat herkende ik helemaal niet, want wij waren een ambtelijke

voorbereidingsgroep en gaven een advies. Voor de rest was ik werkgever en had ik wat dingen te doen met en voor de ambtenaren. Ik ben het daar dus echt niet mee eens. Maar ik ben ook een klassiek opgeleide, ervaren ambtenaar en ik wil gewoon dat mijn politieke baas senang is en zich comfortabel voelt. Dus wat heb ik gedaan zodra ik die mail kreeg? Dezelfde dag heb ik het CMT afgeschaald en heb ik meteen een alternatief voorgesteld, want ik wilde gewoon dat het goed ging en dat we er allebei tevreden over waren. Dat het goed ging in de crisisbesturing vond ik veel belangrijker dan competentiegeschillen. Die vond ik gewoon niet relevant op dat moment. Ik heb toen een voorstel laten uitwerken, diezelfde dag ...

De **voorzitter**:

Over het PCT.

Mevrouw **Roos**:

... over een politiek crisisteam onder haar leiding.

De **voorzitter**:

Ik onderbreek u even, want ik wil zo inderdaad naar het politiek crisisteam onder haar leiding. Nog even terug naar die bedenkingen over het CMT. Speelden inhoudelijke meningsverschillen daarin een rol?

Mevrouw **Roos**:

Nou, het opvallende is ... Ehm ... Dit baseer ik op de logboekverslagen die ik allemaal weer heb gelezen en ook op mijn geheugen. Wij hadden ... Kijk, op staatsrechtelijke vraagstukken werd ik niet echt zwaar ingezet. Ik las wel mee, maar ik werd niet echt om advies gevraagd. Daar zou je inhoudelijke verschillen van mening over kunnen hebben, uiteraard. De kwestie van dat Raad van State-advies speelde nog niet, want dat was later. Maar eerlijk gezegd was er helemaal geen meningsverschil over wat wij dus uit dat CMT aan haar voorlegden – want vaak vroegen we ook gewoon om richting – of wat zij aan ons vroeg, bijvoorbeeld over de bezoekers in de bewuste notitie van 10 maart. Ik had dus het idee: zij wordt goed bediend, wij spelen onze rol en we zijn helemaal niet autonoom en politiek aan het doen. Er zaten ook echt tien mensen in, waaronder een paar zeer ervaren Kamerambtenaren. Wij wisten dus echt wel wat de randen van het bord zijn. Vervolgens hadden we ook helemaal niet veel discussie over de producten uit dat CMT. Ik was er dus toch wel verbaasd over dat zij vond dat we dat te autonoom deden, want ik had het idee dat we dat echt onder toezicht van het Presidium en de Voorzitter aan het doen waren, dat ik heel communicatief daarover was, dat ik overal

verantwoording over aflegde en dat wij ontzettend ons best deden, dag en nacht, om dit allemaal te regelen in deze crisis.

**De voorzitter:**

Maar ik maak daar dan dus uit op: inhoudelijke meningsverschillen speelden daarin geen rol. De Kamervoorzitter vond dat ze onvoldoende positie had en daarom kwam u met het alternatief van het politieke crisisteam.

**Mevrouw Roos:**

Ja, want hoewel het CMT dus prima functioneerde ... Nogmaals, de politiek is uiteindelijk de baas. De politieke baas wil je bedienen, want die zit daar namens de Kamer, dus dat ga je dan gewoon doen. Dan slik je je eigen opvattingen weg – je kunt er nog wel even over van gedachten wisselen. Ik dacht: nou, dan gaan we een politiek crisisteam doen. Ze had ook nog guidance gegeven – de aanwijzingen, sorry voor het Engels – over hoe dat dan moest. Dat was dan onder haar leiding, en ik en nog een paar ambtenaren mochten er dan ook in. Dat heb ik onmiddellijk door de secretarissen van dat CMT laten uitwerken. Het CMT werd dus ook afgeschaald. Dat hield op te bestaan. Het moet ook niet te druk worden. In plaats daarvan kwam dan het politieke crisisteam onder haar leiding. Het gewone MT zou verder ook worden ingezet voor crisisonderwerpen. Bij dat gewone MT zouden we dan af en toe extra mensen kunnen uitnodigen die nu dan in dat CMT zaten. Het CMT bestond dus niet meer. We hadden dus het PCT en het MT, het politieke crisisteam en het managementteam. Nou, dat heb ik laten uitwerken in het crisisplan, maar ook op een A4'tje, gewoon om even de structuur te beschrijven. Dat is de volgende dag vastgesteld in het managementteam en naar de Voorzitter gestuurd. Maar daarover kwam ik dus niet in gesprek. Het is ook nooit tot stand gekomen, dat hele PCT, terwijl ze er zelf om had gevraagd, want ik kreeg gewoon de harde opdracht om dit in te regelen. Vervolgens werd ook het crisisplan niet geagendeerd, ook niet met deze nieuwe governance erin.

**De voorzitter:**

U kwam daar niet over in gesprek, zei u.

**Mevrouw Roos:**

Nee.

**De voorzitter:**

Waarom niet?

Mevrouw **Roos**:

Dat is mij ook nog steeds onduidelijk. Ik kreeg gewoon het gesprek hierover niet op gang. Het crisisplan met de nieuwe governance lag daar, maar het kwam niet op de agenda van het Presidium. Het lukte gewoon niet om dit verder te krijgen – tot grote frustratie van de ambtenaren, overigens. Wij wilden zo graag een crisisplan, want we wilden geen crisis bestrijden zonder crisisplan. Dat kun je natuurlijk wegzetten als een soort bureaucratisch gedrag, maar ja, wij willen het huis op orde hebben en dat is ook de rol van de ambtenaren.

De **voorzitter**:

Maar mag ik hieruit opmaken dat u nooit met de Voorzitter hebt gesproken over dat voorstel?

Mevrouw **Roos**:

Dat voorstel is op 24 maart besproken of zou besproken worden. Ik weet dat ik toen een overleg met haar had. Ik heb het haar toegestuurd. Ik weet niet of we het op dat moment ook echt concreet hebben besproken, maar hoe dan ook is het hele onderwerp niet verder gekomen. Het is ook nooit van de grond gekomen, terwijl ze er zelf om had gevraagd. En dat vind ik jammer.

De **voorzitter**:

En het is ook nooit geagendeerd voor het Presidium, maken we uit ons onderzoek op.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Wij hebben toen, in die maanden, herinner ik mij, meermalen gevraagd: kunnen we het crisisplan bespreken? Kijk, in de fase dat je iets aan een Voorzitter aanbiedt ... Het is natuurlijk prima om over zo'n plan uitgebreid van gedachten te wisselen, ook op weg naar het Presidium. Dat kun je allemaal doen in de fase tussen dat het MT het aanlevert en het Presidium het gaat bespreken. Maar het lukte niet om daarover in gesprek te komen. Nou, uiteindelijk, op 26 mei, was er weer een versie waar het MT nog een keer naar gekeken had. Toen, op 28 mei – daar is ook een mailtje van – stuurt het hoofd Beveiligingsdienst, die heel druk was met dit plan, het document, het vastgestelde document door het MT, via de secretaris van het Presidium naar de Voorzitter, ter doorgeleiding naar het Presidium. Maar daar is het nooit op de agenda beland.

De **voorzitter**:

Nee, maar ik probeer het toch te begrijpen. Als Griffier bent u de hoogste ambtenaar van de Kamerorganisatie. U werkt vrijwel dagelijks samen met de Kamervoorzitter. Dan gaat u daar toch over in gesprek met elkaar?

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat zou ik ook denken.

De **voorzitter**:

Maar u kunt zich geen enkel moment herinneren dat u daarover in gesprek bent gegaan of ...

Mevrouw **Roos**:

Ik heb meermalen gevraagd: kunnen we het over het crisisplan hebben, kan het crisisplan nu door naar het Presidium, heb je nog opmerkingen. Dat heb ik mondeling meermalen gevraagd, want ik wilde natuurlijk heel graag dat dat document verder zou komen, want ik vond het belangrijk. Maar het lukte me gewoon niet om het verder te krijgen.

De **voorzitter**:

En welke reactie ontving u daarop?

Mevrouw **Roos**:

Nou, of geen reactie, of "ja, ik kijk er nog wel naar", of we leverden het opnieuw aan, want dan was het kwijt. Het was heel moeilijk om hierover in gesprek te komen en het verder te krijgen. Dat klinkt misschien heel gek, maar zo was het. Ik kan er ook niks mooiers van maken.

De **voorzitter**:

Toen ging u terug naar de oude crisisstructuur.

Mevrouw **Roos**:

Nee. Die is nooit meer herleefd, dus er was eigenlijk geen crisisstructuur meer. We gingen gewoon verder met het MT, waar dus crisisvraagstukken werden behandeld. Je ziet vanaf dat moment ook altijd dat corona op de agenda van het MT staat – in elk verslag staat "corona" als eerste onderwerp – en in het gewone Presidium. Dus we gingen eigenlijk naar de normale structuren terug, omdat er niks anders was.

De **voorzitter**:

Tot slot, vanuit mij dan, op dit onderwerp. Er kwamen bedenkingen. Toen

stelde u een politiek crisisteam voor. Daarnaast zou het managementteam ook coronagerelateerd over de crisis spreken. Welke onduidelijkheden waren er ten opzichte van de politieke verantwoordelijkheid en waar dan de ambtelijke verantwoordelijkheid ligt?

Mevrouw **Roos**:

Kunt u de vraag nog iets meer duiden? Want gaat het nu over PCT versus MT, of ...

De **voorzitter**:

Ja. Er kwamen bedenkingen vanuit de toenmalige Kamervoorzitter. Daarop stelt u een politiek crisisteam voor. Maar welke onduidelijkheden waren er ten opzichte van waar de rol van de politiek begint en die van de ambtelijke organisatie ophoudt?

Mevrouw **Roos**:

Nou, voor mij waren er geen onduidelijkheden, want ik vond het heel duidelijk wat het CMT deed, waar het CMT voor op aarde was, en wat de rol van de Voorzitter en het Presidium was. Dat vond ik heel duidelijk. Dat werkte ook prima, alleen zij vond de rol van de ambtenaren daarin te groot. Nou, omdat ik haar tegemoet wilde komen, heb ik toen het CMT afgeschaald, gestopt eigenlijk, want ik houd ook niet van te veel drukte. In plaats van dat CMT heb ik toen een politiek crisisteam voorgesteld, maar gek genoeg kwam dat niet van de grond, terwijl ze het zelf had gevraagd.

De **voorzitter**:

In welk opzicht heeft u de rol van de ambtenaren verkleind met het voorstel dat u deed?

Mevrouw **Roos**:

Dat politieke crisisteam bestond maar uit een paar mensen, dus het grootste deel van het CMT ging uit de crisisstructuur. In ons voorstel zou een deel van die mensen dan kunnen aanschuiven bij het managementteam, maar dat kan natuurlijk altijd. Dus de rol van de ambtenaren werd enerzijds, je zou kunnen zeggen in crisisstructuurperspectief, kleiner, maar tegelijkertijd had dit ook kunnen functioneren. Want als je dan een politiek crisisteam hebt, kan je dat zien als het afstemmingsoverleg met de Voorzitter, wat we daarvoor ook al de hele tijd deden. Maar dan deden we dat tussendoor en informeel, dus dat

kan ook best handig zijn. En het MT kan dan gewoon functioneren zoals het altijd al functioneerde, dus eerlijk gezegd had dat ook kunnen werken.

Een jaar later is er een nieuwe Voorzitter en ga ik ook gelijk met die nieuwe Voorzitter in gesprek over het crisisplan, inclusief de gevoeligheden die er in een eerdere fase waren. Dat hebben we natuurlijk ook allemaal aan de orde gehad. Dan komt er een nieuwe crisisstructuur, die er een soort van tussenin zit en die volgens mij ook prima kan werken. Dát crisisplan is dus op 9 juni 2021 eindelijk vastgesteld door het Presidium. En als je dat verslag leest, maar dat is ook echt mijn herinnering, gebeurde dat werkelijk als een soort hamerstuk. Het was dus helemaal niet zo ingewikkeld, alleen moet je gewoon even zoeken naar de rollen van de politiek in zo'n crisisteam. Die kan je groter of kleiner maken, en ik vind ook wel dat je de politieke leiding moet proberen te ontzorgen waar je dat kan doen. Als dat dan niet op prijs wordt gesteld, zoek je een ander arrangement. Prima. Dat hebben we ook gedaan.

**De voorzitter:**

Helder. Collega Mutluer heeft nog aanvullingen.

**Mevrouw Mutluer:**

Ja, ik heb wel een aantal aanvullingen. Een crisismanagementteam lijkt mij vrij noodzakelijk en belangrijk om een crisis te bestrijden. Ziet u dat ook zo?

**Mevrouw Roos:**

Ja, dat is een zeer efficiënte methode en ook een beproefde methode. Het crisisonderzoeksteam was niet voor niks betrokken. Eerlijk gezegd deed ik dit twintig jaar geleden al volgens deze methode, toen ik elders werkte.

**Mevrouw Mutluer:**

Maar als ik het goed begrijp, bestond het crisismanagementteam voor een groot deel uit leden van uw managementteam. Dat suggereert dat het meer gewicht heeft dan voornamelijk een adviesorgaan. Zie ik dat goed?

**Mevrouw Roos:**

Bij zo'n crisisorganisatie kijk je, als je een team inricht: wie is er nodig bij deze crisis? Er zat dus een deel van het MT in, maar niet alle MT-leden, maar daarnaast zaten het hoofd van de Griffie plenair, het hoofd Beveiligingsdienst, het hoofd Facilitaire Dienst en de CIO erin. Er zaten dus meer mensen in dan in het MT, en dat waren allemaal mensen die een

rol speelden in het adviseren over en regelen van deze crisis. Het was gewoon een breed samengesteld team. Het was ook veel groter dan het gewone MT. Het bijzondere van zo'n crisisteam is dat dat alleen maar onderwerpen de crisis betreffend op de agenda heeft staan, en niet over allerlei andere lopende zaken spreekt.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar een aantal van die onderwerpen kunnen ook direct de Kamer en het democratische proces raken. Is het dan inderdaad niet logischer om daarin ook een Kamervoorzitter zitting te laten nemen?

Mevrouw **Roos**:

Het ligt eraan wat de bevoegdheden zijn van zo'n team. Op het moment dat het ondersteunend en adviserend is aan de politiek, zijn de onderwerpen die de Kamer en het parlementaire proces raken uiteraard hoogstens onderwerp van advies en nooit van besluitvorming. Dat deden we ook helemaal niet, en een aantal andere onderwerpen zijn gewoon van de ambtenaren en van de werkgever. Toen de Voorzitter voorstelde om zo'n politiek crisisteam in te richten, heb ik dat dus meteen gedaan ...

Mevrouw **Mutluer**:

Nee, even los van het politieke.

Mevrouw **Roos**:

Ja?

Mevrouw **Mutluer**:

Het is puur om te leren voor als we weer een crisis, een pandemie of whatever hebben, en we een crisismanagementteam nodig hebben. Doen we dat dan zoals we dat altijd hebben gedaan of gaan we dat dan anders inrichten?

Mevrouw **Roos**:

Zoals het ...

Mevrouw **Mutluer**:

En is het dan niet logisch dat iemand van de politiek, in dit geval een Kamervoorzitter, daarbij wordt betrokken om uiteindelijk de juiste adviezen aan bijvoorbeeld het Presidium of de fractievoorzitters voor te kunnen leggen?

Mevrouw **Roos**:

Het crisismanagementteam zoals het functioneerde in die 21 vergaderingen, had veel onderwerpen op de agenda staan die eigenlijk niet geschikt waren voor Voorzitter of Presidium, omdat ze óf de ambtenaren raakten óf heel operationeel, heel micromanagement-achtig waren, terwijl de Voorzitter wat anders te doen had. Ik vind het uiteindelijke voorstel in het crisisplan dat dus in juni 2021 is vastgesteld, een heel mooi compromis. Dan was er namelijk een crisismanagementteam, maar daarin zat ook een stoel voor de Voorzitter, die daar wel of niet op kon gaan zitten en die van daaruit ook het Presidium bij elkaar kon roepen. Daar is dus eigenlijk een heel mooi model ontstaan, eigenlijk een beetje zoals u dat ook suggereert, waarbij die Voorzitter dus wel een stoel heeft maar niet de voorzitter is van het crisisteam, opdat de Voorzitter ook de handen vrij heeft om niet te komen of in de zaal te gaan zitten, wat toch ook een belangrijke rol is. Maar dan heb je dus wel de verbinding met de politiek in dat team, die dus ook de verbinding met de ...

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat ook de ideale situatie of bij een eerstvolgende crisis de optimale invulling van een crisismanagementteam?

Mevrouw **Roos**:

Jazeker. Ik heb begrepen dat het crisisplan dat toen is vastgesteld, nog steeds functioneert. Dit is een heel goede tussenoplossing, denk ik. Maar het was niet per definitie heel logisch dat de Voorzitter bij het crisismanagementteam zou zitten zoals ik daar leiding aan gaf in maart 2020, zeker niet omdat wij permanent informatie verstrekten aan haar.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft ervaring met crises en crisismanagementteams. U gaf net ook aan dat het in normale omstandigheden, als je in een goede relatie zit – dat zijn uw woorden – met in dit geval de Voorzitter, zou moeten werken. Mag ik hieruit concluderen dat die relatie gewoon niet goed was?

Mevrouw **Roos**:

Even los van dat er heus weleens een keer ergens iets was – er zijn natuurlijk ook een aantal onderwerpen net langsgekomen – had ik in de maand maart 2020 het idee dat het best functioneerde. Wij deden ons best om de politiek zo goed mogelijk te ondersteunen, ook vanuit dat team. Er werden ons vragen gesteld. Die beantwoordden we snel en

adequaat. We maakten notities. De Voorzitter stelde vragen aan ons. Wij informeerden de Voorzitter. Ik had dus helemaal niet het idee dat er op dat moment onvrede was. Die onvrede bleek mij dus pas in die mail van 23 maart, waarna ik gelijk heb ingegrepen.

Mevrouw **Mutluer**:

Was de relatie goed?

Mevrouw **Roos**:

De relatie in het algemeen of de relatie op dat moment?

Mevrouw **Mutluer**:

De relatie op dat moment.

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... De relatie tussen de desbetreffende Voorzitter en de ambtenaren, ook vóór mij, was complex.

Mevrouw **Mutluer**:

Waar zat die complexiteit in?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... In het zoeken naar het evenwicht tussen taken, bevoegdheden, verantwoordelijkheden en rollen, en het gesprek daarover moeilijk kunnen voeren. Vandaar dus ook steeds weer mijn voorstel voor die governancecode. Niet dat alles daarmee is opgelost, maar die kan verhelderend werken. Ik probeerde deze complexiteit dus altijd weer verder te krijgen.

Mevrouw **Mutluer**:

U kwalificeerde dat niet als een "machtsstrijd", maar er was spanning?

Mevrouw **Roos**:

Nee, het woord "machtsstrijd" is niet mijn woord. Daar ben ik ook helemaal niet van.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar er was wel spanning?

Mevrouw **Roos**:

Als er verschil van inzicht is over rollen, taken, bevoegdheden en

verantwoordelijkheden, dan ontstaat er spanning in intermenselijke relaties.

Mevrouw **Mutluer**:

U vertelde net ook dat de Voorzitter zaken besprak met haar "vertrouwelingen". Het woord "vertrouwelingen" bleef hangen. Ik vraag niet naar namen, maar klopt het dat u zelf blijkbaar niet een van die vertrouwelingen was destijds?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Nou, ik denk niet dat zij mij een vertrouweling vond.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom?

Mevrouw **Roos**:

Dat weet ik niet. Ik deed mijn werk en ik deed mijn best.

Mevrouw **Mutluer**:

Begrijp ik daarmee goed dat de Voorzitter van de politieke toezichthouder vertrouwelingen had onder de ambtenaren, die eigenlijk formeel onder de verantwoordelijkheid van de Griffier vielen?

Mevrouw **Roos**:

Kijk, er zijn mensen die hun leven in de Tweede Kamer doorbrengen, hun leven lang bij de Tweede Kamer werken, en dus ook langdurige relaties hebben, ook met Kamerleden. Dat is prima. Ik werkte daar natuurlijk nog niet zo lang, dus ik had die relatie nog niet opgebouwd. Bovendien vind ik het ook heel goed om enige betrokken distantie van elkaar te hebben, dus ik hoef geen vertrouweling te zijn van iemand, maar ik wil wel dat iemand mij vertrouwt. Dat vind ik heel belangrijk, in welke relatie dan ook, trouwens, niet alleen in deze.

Mevrouw **Mutluer**:

Maakt dit de situatie ...

Mevrouw **Roos**:

De vertrouwelingen van de Voorzitter waren niet per se mensen waar ik niet goed mee kon werken. Dat waren uitstekende ambtenaren, met wie ik ook een relatie had.

Mevrouw **Mutluer**:

Maakt dat de situatie niet complex, ook in het licht van vertrouwen en je werk goed kunnen doen?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Ik denk even goed na over het antwoord. Ik vind het geen punt als mensen in de loop van een loopbaan – de Voorzitter zat ook al heel lang in de Kamer – vertrouwensrelaties opbouwen. Dat vind ik prima.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik vraag u naar wat dat deed met u.

Mevrouw **Roos**:

Daar had ik eigenlijk helemaal geen moeite mee, want jaloezie of dat soort gevoelens ken ik niet. Het is wel zo dat het niet heel gemakkelijk werken is als je vervolgens zelf moeilijk een vertrouwensrelatie opbouwt, wat helemaal niet per se door die vertrouwelingen hoeft te komen, maar ook andere redenen kan hebben. Dat klopt. Vertrouwen is namelijk wel de basis van goede samenwerking, altijd en overal, en dat was niet makkelijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoor je niet een tandem te zijn als er een crisis is?

Mevrouw **Roos**:

Wat zegt u?

Mevrouw **Mutluer**:

Een tandem, samen met de Voorzitter.

Mevrouw **Roos**:

Ja, sowieso, niet alleen bij een crisis, maar overal en altijd. Dat is een heel belangrijk punt. Je moet elkaar steunen. Je moet een relatie met elkaar hebben. Je moet wat willen hebben met elkaar. Dat zijn succesfactoren.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar heeft, en dan kom ik weer terug op mijn vraag, die complexe situatie uiteindelijk dan ook invloed gehad op de kwaliteit van de besluitvorming van de Tweede Kamer, ook over haar eigen werkwijze?

Mevrouw **Roos**:

Ik vind dat wel een moeilijke vraag. Ehm ... Als we het over de eerste maand hebben, denk ik dat het eigenlijk allemaal wel goed ging. We waren natuurlijk ook allemaal behoorlijk upset, ook als mens, dus je deed het beste wat je maar kon. Je haalde het beste uit jezelf, werkte dag en nacht en ging geen problemen veroorzaken, ook niet in de relatie. Dat ging dus eigenlijk best soepel. Zelfs de verandering van de crisisstructuur heb ik soepel opgepakt, want wat moet, dat moet, en dat is dan ook prima. Nogmaals: de politiek is de baas. Dus ik vind het wel moeilijk om te zeggen of het, als die relatie misschien makkelijker was geweest en ik bijvoorbeeld staatsrechtelijk meer geconsulteerd was, want daar hebben we het ook al over gehad, anders of beter was verlopen. Ik vind het eigenlijk heel moeilijk om dat te zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft een paar heel concrete voorbeelden gegeven over onder andere het crisisplan, het digitale quorum en digitaal vergaderen. Vandaar de vraag: heeft deze complexe situatie, de samenwerking, er uiteindelijk ook toe bijgedragen dat dat ten koste ging van de kwaliteit van de besluitvorming van de Tweede Kamer over haar eigen werkwijze?

Mevrouw **Roos**:

Nou ja, bijvoorbeeld over dat digitale quorum. Ik ben maar ambtenaar, nog steeds trouwens, en uiteindelijk ben je dan maar adviseur. Ik wil me niet te klein maken, maar dat is wel de rol. Op het moment dat Kamerleden, bijvoorbeeld in een Presidium een bepaald staatsrechtelijk thema niet verder krijgen, is natuurlijk wel de vraag wat mijn rol dan was geweest. Ik had dan hoogstens een stimulerende rol richting de Voorzitter kunnen spelen. In een echt tandemachtige relatie – dat is een mooi woord dat u net gebruikte – ontstaan er dan ook, denk ik, wat meer checks-and-balances, dus in die zin zou het invloed kunnen hebben. Maar ik weet niet of het in dit geval had gescheeld als dat anders was geweest. De Voorzitter had wel heel duidelijke staatsrechtelijke opvattingen. Dat mag trouwens ook. Alleen, als de meerderheid van de Kamer of een meerderheid van het Presidium dan niet zegt "maar we willen het toch anders", houdt het voor de Griffier, een ambtenaar, ook wel op, even los van hoeveel invloed ik had. Ik gebruik het woord "invloed" en niet "macht", zoals u merkt, want ...

Mevrouw **Mutluer**:

Hoeveel invloed heeft u gehad?

Mevrouw **Roos**:

Ik had op het reilen en zeilen van de ambtelijke organisatie en op andere organisatievraagstukken veel invloed, en op staatsrechtelijke zaken minder invloed. Het kantelde geheel en al toen er een nieuwe Voorzitter kwam, want toen werd er ... Dat was wel een tandem.

Mevrouw **Mutluer**:

Tot slot mijn vraag met betrekking tot het crisisplan. Je hebt een crisismanagementteam. Dat is belangrijk, hoorde ik u ook bevestigend antwoorden. Maar je hebt ook een crisisplan nodig. Uiteindelijk komt u met een voorstel, namelijk een politiek crisisteam als onderdeel van dat crisisplan. Maar dat is uiteindelijk niet besproken, destijds tenminste. Heeft u vermoedens waarom dat niet is gebeurd?

Mevrouw **Roos**:

Het was voor mij ontzettend moeilijk – voor mij, voor ons – om erachter te komen waarom zij dit document niet wilden bespreken en/of agenderen. Ik heb dat dus meermalen gevraagd. Ik vind het heel erg belangrijk dat je dit soort documenten gewoon in de kast hebt, naast het improviseren in de crisis, want dat moet natuurlijk ook: je moet gewoon dingen regelen ter plekke, je gaat met je voeten in de klei. Maar ik vind dat zo'n plan gewoon bij een professionele organisatie hoort. Ik wilde dat plan dus echt heel graag voor elkaar krijgen. Het lukte me gewoon niet om erachter te komen waarom het niet naar het Presidium werd gestuurd.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat zijn uw vermoedens?

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat zij gewoon geen enkele behoefte had aan zo'n plan. Dat zijn mijn vermoedens.

Mevrouw **Mutluer**:

Had dat te maken met het voorstel voor een politiek crisisteam?

Mevrouw **Roos**:

Nou, dat zou merkwaardig zijn, want het was haar eigen voorstel. Dus toen ik dat voorstel in het document had opgenomen en ik verder geen

opmerkingen over dit document kreeg vanuit de toezichthouder, begreep ik natuurlijk ook niet meer waarom het niet geagendeerd werd. Dan is mijn beeld dat ze dit document niet belangrijk vond en dat ze het niet hoefde.

Mevrouw **Mutluer**:

En dat is niet besproken verder?

Mevrouw **Roos**:

Nou, ik heb veel pogingen gedaan om erover in gesprek te komen. We hebben het op een gegeven moment dus ook naar het Presidium gestuurd. In die mail van 28 mei, van hoofd Beveiligingsdienst aan secretaris Presidium, kunt u dat nalezen. Toen belandde het ook niet op de agenda van het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

De Kamer dan wel de leden van het Presidium hebben daar ook blijkbaar niet naar gevraagd?

Mevrouw **Roos**:

Nee. En die zijn met z'n allen toezichthouder, dus die hadden dat ook kunnen vragen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb verder geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

De heer **Huidekooper**:

Nee, dank u, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan stel ik voor dat we voor vijftien minuten gaan schorsen. We zijn al een tijdje onderweg in dit verhoor. Ik verzoek de bode om de getuige en haar bijstandsverlener naar buiten te leiden.

(Mevrouw Roos wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

De vergadering is geschorst voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 15.40 uur tot 15.56 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik verzoek de griffier om de getuige en haar bijstandsverlener binnen te leiden.

(Mevrouw Roos wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Welkom terug, beiden, mevrouw Roos in het bijzonder. We vervolgen het openbaar verhoor. Voor het volgende onderwerp geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik zou graag met u een sprong in de tijd willen maken. We zien na de eerste golf – dan hebben we het over najaar 2020 – dat er weer beperkingen komen. De debatten worden beperkt, ook over andere onderwerpen naast corona ... Nee, ik moet 'm even goed inleiden. Na de eerste golf worden er weer beperkt debatten over andere onderwerpen dan corona georganiseerd, maar we zien ook in het najaar van 2020 dat het aantal besmettingen met corona weer toeneemt. Het Presidium besluit dan om vrijwel geen plenaire afrondingen, de zogenaamde tweeminutendebatten, na een commissievergadering of schriftelijke inbrengen meer te houden. Hierdoor is het voor Kamerleden natuurlijk niet mogelijk om per motie een oproep te doen aan de regering. Ik zou graag van u willen weten wat u adviseerde over het besluit om vrijwel geheel af te zien van de plenaire afrondingen dan wel de tweeminutendebatten.

Mevrouw **Roos**:

Daar heb ik geen advies over gegeven. Dat is mij niet gevraagd.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoort u geen advies daarover te geven als eindverantwoordelijke, als Griffier?

Mevrouw **Roos**:

Dan moet het je wel gevraagd worden.

Mevrouw **Mutluer**:

Ook hier weer de vraag: zou je dan niet ongevraagd dat advies moeten verstrekken?

Mevrouw **Roos**:

Kijk, uiteindelijk ben je als Griffier eindverantwoordelijk voor alle ambtenaren en dus ook voor alle adviezen die de ambtenaren waar jij verantwoordelijk voor bent, geven. Er zijn dus wel adviezen gegeven, maar niet specifiek door mij en er is ook niet aan mij gevraagd wat ik daarvan vond.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat zou uw advies zijn geweest?

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... In die periode waren er nog geen vaccinaties. Er was besmettingsgevaar. Er was veel ongerustheid. Er was trouwens ook wel spanning in de Kamer, zeker onder de ambtenaren, maar ook onder andere medewerkers, over het risico op besmetting. Zeker de ambtenaren die op de werkvloer rondliepen, zoals de bodes, hadden terecht zorgen. Ik had ook hier wel weer een worsteling tussen het belang van parlementaire controle, en dus ook de instrumenten die Kamerleden ter beschikking hebben ten volle laten benutten, en de gezondheid van de mensen in het gebouw. Op het moment dat de situatie in gezondheidsopzicht zo slecht was, kon ik mij wel voorstellen dat je fors ging afschalen. Tegelijkertijd vind ik wel dat er periodes zijn geweest dat de parlementaire controle wat aan de geringe kant was, behalve over corona.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat waren die periodes? Over welke periode heeft u het dan?

Mevrouw **Roos**:

De tweede helft van 2020. We hebben natuurlijk in de eerste helft van 2020 allerlei afgeschaalde maatregelen gehad. Toen is er een zomervakantie geweest en toen kon er weer wat meer. Daarna kwamen veel mensen terug met besmettingen en toen moest het weer wat minder worden. In die periode ontstonden ook wel de eerste spanningen of zorgen bij ambtenaren – ik spreek even voor de ambtenaren omdat ik daar de werkgever van was – over het gedrag van bepaalde Kamerleden.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe gedroegen die Kamerleden zich?

Mevrouw **Roos**:

Die hadden niet genoeg respect voor de gezondheid van de ambtenaren die hun werk moesten doen; die moesten ook komen.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u daar voorbeelden van geven?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Zich niet aan de maatregelen houden, te dicht bij mensen gaan staan, mensen aanraken. Dat soort zaken.

Mevrouw **Mutluer**:

Uiteindelijk komt het besluit om vrijwel geheel af te zien van de plenaire afronding. Ik wil graag van u weten, zeker ook omdat u aanwezig was bij de vergaderingen van het Presidium, hoe dat werd besproken.

Mevrouw **Roos**:

Ehm ... Dat was in mijn herinnering niet een heel ingewikkeld gesprek, want het leek de enige optie, ook vanuit het oogpunt van gezondheid. Dus daar is niet heel veel discussie over geweest. Overigens, het lid dat eerder aan de orde is geweest, dat moeite had met grote afschaling, heeft zich op meer momenten in die periode geroerd en aangegeven dat hij het wel wat matig vond wat er werd behandeld.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe is daarop gereageerd?

Mevrouw **Roos**:

Het Presidium had over dit soort dingen vrij soepele consensus, bij meerderheid. Er was soms wel een minderheid, maar de meerderheid volgde dit soort adviezen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u zegt dat er uiteindelijk voor deze optie werd gekozen, omdat er geen ander alternatief was, even in mijn woorden.

Mevrouw **Roos**:

Omdat dit nodig was vanuit de gezondheidssituatie.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe werd dan die beperking van de democratische controle, waar u het ook net over had, meegewogen?

Mevrouw **Roos**:

Daarbij werden wel altijd – dat heb ik ook voor de schorsing aangegeven – de twee belangen afgewogen: de parlementaire controle en die zo optimaal mogelijk doen versus de gezondheidssituatie van alle medewerkers in het gebouw, de zogenaamde Kamerbewoners, zoals deze worden genoemd. Dus dat zijn meer mensen dan de ambtenaren; de hele groep. En ook wel de beeldvorming. Dat was altijd wel een afweging van deze belangen.

Mevrouw **Mutluer**:

Zijn er geen alternatieven besproken of voorgesteld?

Mevrouw **Roos**:

Een alternatief zou zijn dat je dit dan niet zou doen of wel zou doen, maar op een gegeven moment wordt er dan een conclusie getrokken: het kan nu niet, helaas. Daar was vrij soepel altijd een meerderheid voor. Daar zijn geen grote debatten, discussies, over geweest in het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

Wij hebben gezien en gelezen dat er ook een suggestie kwam of na het herfstreces een dagdeel ingepland kon worden voor het houden van plenaire afrondingen van commissiedebatten dan wel schriftelijke overleggen. Kunt u zich dat herinneren?

Mevrouw **Roos**:

Nee, niet specifiek dat moment, wel dat er steeds weer werd gezocht naar "wat kan er wel?" en niet alleen maar naar "wat kan er niet?", en dat er ook permanent opgeschaald en afgeschaald werd. Op een gegeven moment was dat een soort ritme dat je ook vrij soepel deed. Dus dit soort suggesties zijn zeker wel gedaan. Ik zou het nou zelf niet hebben kunnen noemen, maar dat staat mij wel bij.

Mevrouw **Mutluer**:

Kon u zich scharen achter dat besluit?

Mevrouw **Roos**:

Daar had ik me helemaal niet achter te scharen. Dat was echt mijn rol

niet. Dat is echt aan de politiek, aan de Kamermeerderheid. Daar ging ik niet over. Hoogstens als adviseur, maar zoals ik net al aangaf, was ik staatsrechtelijk nou niet echt in positie als adviseur in mijn periode als Griffier, helaas.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom zegt u "helaas"?

Mevrouw **Roos**:

Omdat ik dat wel mijn rol vond.

Mevrouw **Mutluer**:

Op 14 december kondigt het kabinet vervolgens aan dat Nederland opnieuw in lockdown gaat. Dan besluit het Presidium ook dat de plenaire debatten verder worden beperkt en roepen zij ook de commissies op om terughoudend te zijn met het houden van activiteiten. Hoe kwam dat besluit in het Presidium tot stand?

Mevrouw **Roos**:

Ook op basis van ambtelijke voorbereiding, ambtelijke adviezen. Nogmaals, daar had ik wel een bepaalde rol in, al was het maar om ze te maken, hoewel de Voorzitter dat soms ook rechtstreeks vroeg, maar soms ook via mij of we deden dat samen. Dan werden er adviezen gevraagd en gegeven. Uiteindelijk leidde dat tot een besluit. Maar ook daarover herinner ik me dat er echt weinig discussie was en eigenlijk ook in zo'n Presidium heel weinig debat was over: moet dit nou wel, moeten we dit wel doen? Het ging gewoon redelijk soepel.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u ons meenemen in het advies dat u toen heeft verstrekt?

Mevrouw **Roos**:

Nee, dat kan ik me niet meer herinneren. Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Ook niet welke afwegingen ...

Mevrouw **Roos**:

Ik heb het trouwens ook niet zelf actief gegeven.

Mevrouw **Mutluer**:

U zei net dat het ambtelijk werd voorbereid.

Mevrouw **Roos**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik neem aan dat u als ...

Mevrouw **Roos**:

Maar dan ging het rechtstreeks naar de Voorzitter.

Mevrouw **Mutluer**:

U bent eindverantwoordelijke ...

Mevrouw **Roos**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

... dus u staat in de cc.

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat wel.

Mevrouw **Mutluer**:

Of u wordt gekend. Het zijn uw ambtenaren.

Mevrouw **Roos**:

Gekend, maar niet geconsulteerd.

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat niet raar?

Mevrouw **Roos**:

Ja, daar kunt u van alles van vinden, maar dat kunt u misschien beter aan de Voorzitter vragen dan.

Mevrouw **Mutluer**:

U bent eindverantwoordelijke.

Mevrouw **Roos**:

Maar ik was eindverantwoordelijke voor de ambtelijke organisatie, de

---

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.  
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

werkgeversrol; ik was niet eindverantwoordelijke voor het constitutioneel proces en voor de werkwijze van de Kamer. Sterker nog, dat is de Kamermeerderheid. Ik was daar slechts adviseur en ik werd soms wel, soms niet geconsulteerd, maar in ieder geval: als de ambtelijke organisatie gevraagd werd om een advies, zorgden wij dat dat advies er kwam.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar gaf ...

Mevrouw **Roos**:

Maar ik werd niet geconsulteerd, actief, over mijn mening in dit soort vraagstukken. Nogmaals, dat is ook aan de Kamermeerderheid.

Mevrouw **Mutluer**:

Had u wel een mening willen geven?

Mevrouw **Roos**:

Op sommige momenten wel en op sommige momenten dacht ik: het is een prima besluitvorming en ik heb daar verder niks aan toe te voegen.

Mevrouw **Mutluer**:

Op welke momenten had u wel een mening willen geven?

Mevrouw **Roos**:

Ja ... Bijvoorbeeld op dat moment van het Raad van Stateadvies. Daar hebben we het al uitgebreid over gehad. Ik had over het digitaal quorum best wat meer willen spreken met elkaar, want dat werkte namelijk prima bij de Eerste Kamer. Ja, dat zijn misschien goede voorbeelden.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar goed, op 14 december – daar waren we namelijk – kondigt het kabinet dus aan dat Nederland opnieuw in lockdown gaat. We hadden het erover dat het Presidium besloot dat de plenaire vergaderingen verder zouden worden beperkt. Ik vroeg u, of ik vraag u, welke afwegingen destijds in het Presidium zijn besproken. Kunt u zich dat herinneren?

Mevrouw **Roos**:

Ik herinner me in zijn algemeenheid dat op dat moment een dergelijk voorstel altijd gewogen werd tegenover "zijn er wel of geen alternatieven?", "kunnen we dit ook niet doen?" en "hoe zit het met de

gezondheidssituatie?", en dat dan vrij soepel de adviezen die werden gegeven, ook gevolgd werden. Namelijk omdat het niet anders kon, ook gelet op de RIVM-richtlijnen. Dat was natuurlijk ook nog een belangrijk punt.

Mevrouw **Mutluer**:

Was het Presidium kritisch, in uw beleving?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb al een paar keer aangegeven dat ik vond dat er vrij soepel consensus werd bereikt en dat er – dat heb ik ook voor de schorsing aangegeven – soms een minderheid was die iets wilde, bijvoorbeeld het digitaal quorum. Ik vond de tegenspraak in het Presidium of het debat in het Presidium, een kritische houding naar elkaar toe – en "debat" is iets heel anders dan "ruzie", gewoon een debat – aan de magere kant. Ik vind het belangrijk dat je in een team ook met elkaar scherp kan discussiëren over moeilijke zaken, en dat vond ik wel ingewikkeld in het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

Waar lag dat aan?

Mevrouw **Roos**:

Dat had te maken ... Uiteindelijk is dat groepsdynamiek. Dat had ook zeker te maken met de leiderschapsstijl van de Voorzitter. En dat veranderde ook fors toen er een nieuwe Voorzitter kwam, want die had een heel andere leiderschapsstijl en die wilde het meer samen doen.

Mevrouw **Mutluer**:

De Tweede Kamer neemt in het najaar van 2020 ... We blijven bij de maatregelen in het najaar. We zien dat er deels vergelijkbare maatregelen worden genomen als tijdens de eerste coronagolf in het voorjaar. In een eerder verhoor kwam aan bod of werd de vraag gesteld: is er tussentijds het een en ander gereflecteerd, zeker als het gaat om de werkwijze? Klopt het dat er helemaal geen tussentijdse reflectie is geweest op de werkwijze van in dit geval de Tweede Kamer?

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat klopt.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft de ambtelijke ondersteuning dus ook geen reflectie gehouden over hun werkwijze, onder uw leiding?

Mevrouw **Roos**:

Nee, ik denk dat ... Dan wil ik toch de context van dat moment wel memoreren. Dit was een soort chronische crisis, net als een chronische ziekte: een chronische crisis. Permanent veranderde er iets, was er weer iets, moest er weer een nieuwe lijn worden gekozen, een nieuwe aanpak worden gekozen. Er was eigenlijk geen moment van rust en reflectie, ook omdat het einde van corona heel onduidelijk was. Meestal reflecteer je helemaal aan het eind, evalueer je aan het eind. Dat is de commissie trouwens aan het doen nu. Dat doe je misschien tussentijds als je ook weet hoelang iets zal gaan duren. Maar het was totaal onduidelijk wanneer deze crisis ooit klaar zou zijn. We hadden dat natuurlijk veel eerder verwacht, maar het ging maar door. En elke keer waren er weer nieuwe ontwikkelingen, nieuwe gebeurtenissen, waardoor er ook – ik vind zelf toch ook begrijpelijkerwijs – niet een moment ontstond van: nou, laten we nou eens even met de benen op tafel rustig gaan reflecteren. Dat moment bereikten we helemaal niet. Dat was er niet. Dat was geen logisch moment om dat te doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Was er helemaal geen ruimte ... Had het niet gemoeten? Misschien is dat de vraag. Had het niet gemoeten dat je tussentijds reflecteerde, zodat je je werkwijze daarop kon aanpassen?

Mevrouw **Roos**:

Ik kan me goed voorstellen dat de commissie daar een aanbeveling over doet.

Mevrouw **Mutluer**:

Had het gekund?

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat je op zich best had kunnen bedenken of bepalen: wij doen periodiek een evaluatiemoment, want we weten niet hoelang deze crisis duurt; laten we af en toe eens kijken hoe het eigenlijk gaat. Dat vind ik best een leerpunt. Daar kan ik me iets bij voorstellen. Dat kan je dan bijvoorbeeld om de vier maanden of om de zes maanden doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus er is noch door de ambtelijke organisatie noch anderszins gereflecteerd op de werkwijze tijdens de crisis?

Mevrouw **Roos**:

Nee. De werkwijze van de Kamer is natuurlijk ook niet primair de verantwoordelijkheid van de ambtelijke organisatie, dus dat had de politieke organisatie dan moeten doen, al dan niet geadviseerd door de ambtelijke organisatie. Maar zoals ik net zei, kan ik me goed voorstellen dat u hier een aanbeveling op doet. Wat de ambtelijke organisatie wél deed, was periodiek meten – dus dat is ook evaluatieachtig – hoe het met de ambtenaren ging. We deden dus allemaal metingen. Dan namen we weer maatregelen en pasten we het personeelsbeleid weer aan. Wij deden dus wel periodiek werkbelevingsmetingen. Daar haalde je ook wel veel uit over hoe mensen tegen hun rol en hun werkwijze aankeken. Maar dat is, denk ik, niet wat u bedoelt.

Mevrouw **Mutluer**:

Nee.

Mevrouw **Roos**:

U bedoelt volgens mij de werkwijze van de Kamer. Het is natuurlijk primair een politieke verantwoordelijkheid om dat te agenderen en te evalueren.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ook de ambtelijke ondersteuning zal moeten reflecteren op de samenwerking, de werkwijze en de energie tussen enerzijds dat wat de ambtenaren moeten doen en anderzijds het politieke proces, dat doorgang moet vinden. Reflecteren hoeft niet met de benen op tafel. Voordat je opnieuw vergelijkbare maatregelen gaat treffen, kan het namelijk best nuttig zijn om te reflecteren op de eerste keer dat je die maatregelen nam. Vandaar de vraag.

Mevrouw **Roos**:

Nou, ik vind het ook een hele goeie vraag. Ik zei al twee keer: ik kan me voorstellen dat hier een aanbeveling uit voortkomt dat je periodiek moet evalueren en reflecteren, zeker als je bepaalde maatregelen opnieuw uit de kast haalt. Dat was hier namelijk wel interessant en soms ook wel ingewikkeld aan. Je schaalde op, je schaalde af, je schaalde op, je schaalde af. Dan trok je weer iets uit de kast wat je al eerder had gedaan. Dat had je dan gelukkig liggen. Het ging dus steeds soepeler. We gingen

steeds soepeler om met de "chronische crisis", zoals ik het maar even noem. Dan is het natuurlijk heel nuttig om een keer te reflecteren, zo van: hoe loopt het eigenlijk en hoe effectief was die maatregel? Maar die rustreflectiestand was er niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Was dat niet meegenomen in het crisisplan dat was opgesteld?

Mevrouw **Roos**:

Nee. Daarin wordt wel gesproken over nazorg, maar dat is dus na de crisis.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar niet tussentijds?

Mevrouw **Roos**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Zou dat eigenlijk moeten?

Mevrouw **Roos**:

Nou, dat zou ook nog een aanbeveling voor het crisisplan kunnen zijn: dat je dat, als een crisis echt heel lang duurt, tussentijds doet. Dat kan je natuurlijk ook gewoon doen, maar het is niet gebeurd. Niemand heeft het op zich genomen om dat te initiëren. Nogmaals, als het om de werkwijze van de Kamer gaat, vind ik het wel primair een politieke verantwoordelijkheid. Maar dat neemt niet weg dat je het ook vanuit de ambtelijke ondersteuning had kunnen suggereren.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar een crisis bestrijd je gezamenlijk, zeker als er een apart crisismanagementteam was. Vandaar de vraag: hoe kijk je gezamenlijk, als tandem, naar de werkwijze? En welke aanbevelingen kun je vroegtijdig met elkaar doen?

Mevrouw **Roos**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Daarvan zegt u: dat zou eigenlijk moeten worden geregeld.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Dat vind ik echt een goede suggestie. Overigens was het crisismanagementteam na een maand al ter ziele, zoals ik al heb verteld. Ik kan me namelijk heel goed voorstellen dat als dat niet zo was geweest en we conform het conceptcrisisplan waren doorgegaan met de crisisorganisatie, er zeker een moment van evaluatie op de agenda was gekomen. Maar wij hadden geen crisisstructuur meer. Er wás trouwens helemaal geen crisisstructuur meer. Juist een crisisstructuur helpt bij dit soort suggesties doen. Maar wij waren weer in het normale stramien beland, van een gewoon MT en een gewoon Presidium. Dan betaal je ook een prijs, want je hebt helemaal geen crisisorganisatie meer die dit soort dingen kan initiëren. Mogelijk had die dat wel gedaan. Ik sluit het niet uit.

Mevrouw **Mutluer**:

En uiteindelijk doe je dat gezamenlijk. Ik heb tot zover geen andere vragen meer op dit onderdeel.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog vragen?

De heer **Huidekooper**:

Nee, dank u, voorzitter.

De **voorzitter**:

Ik ook niet, dus dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Ik wil met u weer een sprong in de tijd maken, richting de omikronlockdown en de aanloop daarnaartoe. Op 7 april 2021 komt er een nieuwe Kamervoorzitter, mevrouw Bergkamp. Dan wordt er ook steeds meer mogelijk, maar in het najaar van '21 loopt het aantal besmettingen weer op en worden er ook weer meer maatregelen getroffen. De Kamervoorzitter stuurt dan een brief, vanuit het Presidium, richting de Kamer om de mogelijkheden weer te gaan afschalen. Er komen meer digitale mogelijkheden om te vergaderen. Dat is te lezen in die brief van november '21. Waarom was het toen wél mogelijk om meer digitaal te vergaderen, zoals het houden van rondetafelgesprekken of technische briefings?

Mevrouw **Roos**:

Ja. Ehm ... Dat heeft, denk ik, met twee zaken te maken. De eerste is een andere stijl van deze Voorzitter. Die was toch altijd meer op zoek naar vernieuwing en dingen uitproberen. Die stond daar wat meer voor open.

Ze heeft ook zelf, blijkens een mailwisseling in datzelfde najaar, de kwestie digitaal quorum weer geagendeerd. Dus zij stond open voor vernieuwing en verandering. Deels kwam dat ook, denk ik, doordat het zo ontzettend lang duurde en de parlementaire controle toch wel te lijden had gehad. Op een gegeven moment was het eigenlijk toch ook niet meer mogelijk om dan maar niks te doen. Het duurt maar lang, dus dan zoek je ... Technisch gezien bleek dit mogelijk. Dat is ook nog wel een aspect, want het moest technisch gezien natuurlijk wel allemaal kunnen; dat moest uitgezocht worden. Maar ik denk dat de hele houding veranderde, in de zin van: dan is digitaal misschien niet ideaal, maar beter iets dan niets. Dus dat had met het verloop van de crisis en met name de lengte van die crisis te maken en ook wel met de politiek leider die er op dat moment zat, die dat ook wel echt stimuleerde.

**De voorzitter:**

Welk advies gaf u, dan wel de ambtelijke organisatie, ten aanzien van die digitale mogelijkheden?

**Mevrouw Roos:**

Nou, daar stonden wij allemaal wel achter.

**De voorzitter:**

En de houding van het Presidium veranderde dus ook?

**Mevrouw Roos:**

Ja. Dat was trouwens een nieuw Presidium; voor een deel met dezelfde mensen en voor een deel met andere mensen. Maar ook in die periode was er vrij makkelijk consensus te bereiken in het Presidium. Daar is niet een enorme discussie over geweest; dat staat mij in ieder geval niet bij. Het was eigenlijk goed dat dit dan kon. Natuurlijk heb je liever fysieke bijeenkomsten, maar als het niet kan, dan is er niks. Dan moet je helemaal terug naar niks; dat is misschien nog slechter. Het heeft dus zeker ook wel met het moment van de crisis te maken, wat ik net al zei.

**De voorzitter:**

Ja. Dit was dus november '21. Dan loopt in december '21 het aantal besmettingen, met die omikronvariant, weer op. Op 18 december wordt door het Presidium besloten om alleen nog te vergaderen over hetgeen strikt noodzakelijk is. Hoe verliep die discussie?

Mevrouw **Roos**:

Nou, die verliep ook soepel in mijn beleving, of in mijn herinnering. Overigens was het wel zo dat ... We stonden natuurlijk aan de vooravond van het kerstreces. Dat duurde ook een paar weken. Het was dus ook wel zo dat we een reces ingingen, en "daarna zouden we wel weer verder zien". Maar op dat moment van die bewuste harde lockdown was het ook niet mogelijk om iets anders te besluiten dan dat.

De **voorzitter**:

En was het ook uw advies of dat van de ambtelijke organisatie?

Mevrouw **Roos**:

Wij hadden daar overeenstemming over, voor zover we daarover gingen; maar wij konden ons daar ook wel in vinden. Dat was eigenlijk geen keus.

De **voorzitter**:

De Voorzitter nam hetzelfde standpunt in als het ambtelijk advies?

Mevrouw **Roos**:

Nou, eh ... In mijn beleving hadden we hier heel weinig discussie over. Dat ging gewoon allemaal vrij makkelijk.

De **voorzitter**:

Dat geldt zowel voor de advisering als de discussie in het Presidium en hoe de Voorzitter daartegen aankeek?

Mevrouw **Roos**:

Ja, zo herinner ik het me. Ja.

De **voorzitter**:

Oké. Dan heb ik over omikron geen aanvullingen meer. Collega Mutluer?

Mevrouw **Mutluer**:

Eén verhelderende vraag. Waarom was het nu wel mogelijk om die digitale activiteiten te organiseren? U gaf aan dat het te maken had met een aantal aspecten. Eén daarvan was dat het best wel lang duurde. U zei expliciet dat de parlementaire controle te lijden had gehad onder die maatregelen. Ik wil wat toelichting op die woorden.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Er is natuurlijk een hele periode geweest dat er uitsluitend over corona

gedebatteerd werd. Verder ging alles schriftelijk. Alle commissies gingen dus schriftelijk. Op een gegeven moment schaalde dat dan wel weer wat op, maar dat is natuurlijk toch minder ideaal. Je kijkt toch liever een bewindspersoon in de ogen in een fysieke bijeenkomst, kan ik mij zo voorstellen, dan dat alles maar schriftelijk gaat. Die periode hebben we gehad. Op een gegeven moment waren er wel weer hybride vergaderingen en was er ook weer wat publiek. Zo gingen we weer wat licht normaliseren. Maar rondetafelgesprekken, technische briefings en dat soort zaken waren gewoon heel ingewikkeld. We hebben trouwens ook nog een hele periode gehad dat er dan maar twee mensen mochten komen. Alle varianten zijn dus langsgekomen. Maar als dat op een bepaald moment ook niet meer kan, is het beter om het digitaal te doen dan om het helemaal niet te doen, omdat dat wel hele belangrijke parlementaire instrumenten zijn in de ogen van eenieder. Die zijn gewoon belangrijk. Het kon technisch ook wel, maar het is niet ideaal. Overigens, met de kennis van nu zouden we daar op dit moment ook alweer heel anders naar kijken. Dat is ook een lesson learned voor de toekomst, eigenlijk. We zijn nu zo gewend met z'n allen aan digitaal werken. De meest vertrouwelijke vergaderingen doe we digitaal. Medische consulten doen we digitaal. Het is echt een andere tijd. Maar toen was dat allemaal best revolutionair, ook al is het pas kortgeleden. Ik ben ervan overtuigd dat corona echt een gamechanger was voor de digitale samenleving. Je zag in die twee jaar dus ook de Kamer wel meebewegen, zo van: nou, dan doen we dat maar, want als we het niet doen, is dat nog slechter voor de parlementaire controle.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat zou bij een eerstvolgende crisis normaal kunnen zijn, in uw beleving.

Mevrouw **Roos**:

Ik denk dat een aantal dingen waar we toen enorme hoofdpijn van kregen – "hoofdbrekens", laat ik het zo zeggen – nu veel soepeler zouden gaan. Dat is mijn stellige overtuiging. Dat heeft gewoon te maken met de digitale samenleving, die versneld is gedigitaliseerd, de manier waarop we hiernaar kijken, de hogere veiligheidsgraad van het digitaal werken, alle maatregelen die zijn genomen tegen hacken ... We waren echt nog wel aan het pionieren toen corona uitbrak. Een heleboel mensen hadden nog niet eens een iPad of een pc waarop ze dat thuis konden doen. Dat stond echt nog allemaal in de kinderschoenen. Dat is toen heel versneld uitgerold, met dank aan de ICT'ers van de Kamer, die dat ook goed

gedaan hebben. Maar de beleving van digitaal werken, dus niet alleen de techniek, is echt zo gewijzigd. Dat merk ik bij mezelf in het werk. Dat merkt u vast ook. Het is allemaal veel normaler geworden. Ik denk dus dat als er nu zo'n soort crisis zou uitbreken je veel sneller zou kijken: "Hoe gaan we dat dan doen? Is er een digitaal alternatief? Kan het technisch? Vinden we het ook goed qua beeldvorming?" Ik denk dat er veel sneller voor die weg gekozen wordt als niks doen het alternatief is. Uiteraard moet dat binnen de grondwettelijke grenzen. En nogmaals, de Kamer gaat over de eigen werkwijze, dus daar moet dan wel een meerderheid voor zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dank u wel voor het antwoord. Verder heb ik op dit punten geen andere aanvullende vragen.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper?

De heer **Huidekooper**:

Ik ook niet.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we naar het laatste onderwerp van dit openbare verhoor. Daarvoor geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

We gaan terugblikken en reflecteren. Ik wil toch met u terugkijken op uw rol als Griffier in de coronacrisis. Ik wil dat u daarover open en eerlijk met ons van gedachten wisselt.

Mevrouw **Roos**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kijkt u daarop terug?

Mevrouw **Roos**:

Eén algemene opmerking: als ik terugkijk naar de Tweede Kamer in coronatijd en hoe we dat met z'n allen hebben gedaan, is mijn algemene gevoel dat we allemaal, politiek en ambtelijk, onze uiterste best hebben gedaan om het zo goed mogelijk te doen. Dat geldt ook zeker voor beide

Voorzitters en alle ambtenaren. We hebben ons veerkrachtig getoond, we hebben geïmproviseerd en we hebben gedaan wat we op dat moment konden. Ging dat altijd goed? Nee. Sommige dingen gingen niet goed.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat ging er niet goed?

Mevrouw **Roos**:

Er was af en toe discussie. Er was af en toe een ingewikkelde, dilemma-achtige worsteling hoe je de gezondheidszorg tegenover het doorgaan met het werk zet. Het zomaar dichtdoen van het parlement was natuurlijk geen optie, dus je moest op de een of andere manier een weg zien te vinden. Dat waren dus best ingewikkelde vraagstukken. We hebben het toch, denk ik, met z'n allen zo goed mogelijk gedaan.

Goed, dat is even een algemene notie vooraf. U vraagt nu naar mijn rol. Wat heb ik goed gedaan en wat heb ik niet goed gedaan?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja. Terugkijkend op de gehele periode: wat heeft u niet goed gedaan?

Mevrouw **Roos**:

Wat ik wel goed heb gedaan, is dus een bijdrage leveren aan het zo goed mogelijk laten doorlopen. Daar heb ik mijn best voor gedaan en hard voor gewerkt, en alle ambtenaren samen met mij. Wat ik beter had kunnen doen of niet goed heb gedaan – het maakt me niet uit hoe we het benaderen – is dat ik, denk ik, toch had moeten zorgen voor een integraal crisisplan voordat er een crisis uitbrak. Nou weet je nooit wanneer er een crisis uitbreekt, en we werkten aan dat plan. Ik snap dus ook hoe het gegaan is, ook bij mezelf, maar ik vind wel dat er een integraal crisisplan had moeten zijn. Ik vind het ook mijn verantwoordelijkheid dat dat er had moeten zijn, inclusief dat we een consensus hadden moeten bereiken over de governance. Dat ging dus later met de nieuwe Voorzitter ook heel makkelijk. Ik vind het nadrukkelijk wel de verantwoordelijkheid van de Voorzitter om ook een crisisplan te willen en dat als ik dat in verschillende vormen aanreik – we hebben ook in de zomer of in september nog een keer een poging gedaan – iemand dat dan ofwel met mij bespreekt omdat diegene het blijkbaar niet goed vindt, terwijl ik het eigen voorstel had uitgewerkt rond dat politiek crisisteam, ofwel het gewoon agendeert, het debat in het Presidium laat plaatsvinden en de verantwoordelijkheid neemt om dat te doen. Ik zie daar dus wel een gezamenlijke

verantwoordelijkheid, maar ook van mezelf, want dat had er moeten zijn. Weliswaar wist de toezichthouder, het Presidium, ook dat we er aan werkten en dat dat er niet was, maar het had er gewoon wel beter kunnen zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

We hebben het veel over de Voorzitter gehad tijdens dit verhoor. Wat had de rol van het Presidium moeten zijn? Als je terugkijkt op de gehele periode ...

Mevrouw **Roos**:

Bedoelt u rond het crisisplan of rond alles?

Mevrouw **Mutluer**:

Rond alles, ook het functioneren van het Presidium in uw beleving.

Mevrouw **Roos**:

Ik had nog een tweede punt van reflectie voor mezelf; dat wilt u misschien ook horen. Dat is dat ik staatsrechtelijk dus niet erg in positie was. Ik heb dat net ook gemeld. Op een gegeven moment is dat wat het is en doe je gewoon je werk zo goed mogelijk in die context. Je bent er ook ambtenaar voor om dat dan op te brengen. Dat heb ik ook altijd gedaan en heb er gewoon het beste van gemaakt. Ik vind wel dat ik vernieuwingen hier en daar meer had moeten stimuleren. Ik had nog meer kunnen zeggen: we kunnen het toch proberen; we kunnen het toch doen? Het was natuurlijk allemaal complex om dat dan op de agenda te krijgen, maar we hebben daardoor misschien toch wat kansen gemist. Daardoor zijn er bijvoorbeeld extra reisbewegingen gemaakt en onnodige contacten geweest. In zo'n situatie nu zou ik dus proberen dat harder te stimuleren, zonder me in de politieke arena te bevinden, want je moet natuurlijk wel goed aanvoelen dat dat niet jouw stukje is. Je kunt het wel stimuleren, want technisch kon er ook gewoon heel veel.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar eigenlijk zou het niet moeten afhangen van poppetjes.

Mevrouw **Roos**:

Precies. Daarom is zo'n crisisplan zo belangrijk, want daarin wordt gewoon beschreven hoe het zit met functionarissen. De mensen, de poppetjes, zijn dan minder belangrijk, want er is gewoon beschreven hoe die functionarissen samenwerken. Daarom is dat een zeer relevant document,

dat er ook gewoon had moeten komen. Nogmaals, ik heb daar echt mijn best voor gedaan, maar het lukte dus niet. Nou, ik heb een punt gemaakt van die vernieuwingen. Ik vind het ook heel jammer dat er niet intensiever met de Eerste Kamer kon worden samengewerkt – ik wilde dat heel graag – en dat er niet gezamenlijk om voorlichting is gevraagd. Ik vind het gewoon een verantwoordelijkheid van de Staten-Generaal om dat samen te doen, qua beeldvorming maar ook vanwege de staatsrechtelijke interpretatie. Dat vond ik dus echt mindere kanten. Daar heb ik soms een rol in gespeeld en soms niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Soms heeft u een rol gespeeld en soms niet. Wanneer niet?

Mevrouw **Roos**:

Ik heb altijd geprobeerd me als neutraal ambtenaar op te stellen. Ik heb mijn werkgeversverantwoordelijkheid altijd genomen, tot de dag dat ik daar wegging. Ik heb geprobeerd het samen met de diensthoofden en met het MT goed te regelen voor de ambtenaren. Dat vind ik heel erg belangrijk. Ik ben blij dat ik dat heb gedaan. Als adviseur heb ik in de periode van de eerste Voorzitter niet altijd de rollen kunnen krijgen, nemen – misschien ook wel pakken – die ik had willen nemen. Toen er een nieuwe Voorzitter kwam, ging dat veel soepeler, want die vroeg wel om advies. Ja, kan ik mezelf dat verwijten? Nou, ik denk het niet. Ik heb mijn best gedaan om dat dan elke keer toch te proberen en aan te kaarten. Als iets niet lukt op een gegeven moment, lukt iets niet. Dan probeer je daar het beste van te maken.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ja, als ... Kijk, die samenwerking ... We hebben net in het verhoor een aantal keren aangegeven dat die vrij cruciaal is om een crisis goed te bestrijden. Als u reflecteert op de samenwerking tussen de ambtelijke organisatie en de politiek tijdens de crisis, wat zijn dan nu uw inzichten daaromtrent? Hoe reflecteert u op die samenwerking? U zegt net: "Ik heb mijn best gedaan. Mij treft geen blaam." Ik parafraseer.

Mevrouw **Roos**:

Ja. Nou, er gingen dingen goed en dingen niet goed. Er waren periodes dat het soepel liep en periodes dat er spanningen waren, of dat de algemene spanningen die er al waren ook weer in de crisissituatie omhoogkwamen.

U vroeg trouwens net naar de rol van het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja.

Mevrouw **Roos**:

Die vond ik wat zwak, eerlijk gezegd. Want die wisten ook dat het niet allemaal zo makkelijk ging tussen de Voorzitter en de ambtelijke organisatie en die deden toch niet veel, moet ik zeggen. Ik vind ook dat er veel te weinig debat was over echt heel moeilijke vraagstukken in het Presidium. Dat ging allemaal nogal snel en niet heel fundamenteel. Als iemand dan iets fundamenteel wilde, dan leidde dat niet tot een fundamenteel gesprek in het Presidium. Dat is dus wel mijn opvatting. Ik snap wel dat een Voorzitter is vrijgesteld voor deze taak. Die zit in de zaal, wat trouwens een enorme prestatie is en ook heel zwaar, maar die heeft daarnaast wel veel tijd voor alles daaromheen. Presidiumleden komen één keer per twee weken naar zo'n vergadering. Maar het verschil in bestuurlijke aandacht, bestuurlijke tijd en het kunnen houden van toezicht – dat zijn ze gewoon – op de ambtelijke organisatie is wel groot. Dat merkte ik ook wel. Dan krijg je dus weinig checks-and-balances. In het gewone verkeer, een gewone situatie, ja, loopt dat allemaal wel, maar in zo'n crisis zijn er soms hele grote vraagstukken.

Mevrouw **Mutluer**:

U kwalificeert het optreden van het Presidium tijdens de crisis als "zwak".

Mevrouw **Roos**:

Ja, zowel in de politiek-ambtelijke verhoudingen als in de inhoud.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar was de Griffier dan ook zwak tijdens de crisis?

Mevrouw **Roos**:

Nou, ik ben geen lid van het Presidium.

Mevrouw **Mutluer**:

Omdat ... Dit is heel open gesteld. Als u terugkijkt ziet u dat u sommige dingen goed heeft gedaan en sommige dingen niet goed heeft gedaan, heeft u aangegeven. Het Presidium handelde snel. Er was geen fundamentele discussie. U kwalificeert dat als "zwak". Als we teruggaan

naar u: vindt u dat u op sommige momenten ook zwak was, zwakker dan u had willen zijn?

Mevrouw **Roos**:

Ik was op sommige momenten zwak in positie. Ik was niet zwak. En dat was niet mijn keuze, want ik was er gewoon en ik kan heel hard werken. Dat deed ik ook.

Mevrouw **Mutluer**:

Toen ik u de vraag stelde hoe u reflecteert op de samenwerking tussen de ambtelijke organisatie en de politiek tijdens de crisis, gaf u toen u het had over het Presidium aan dat het Presidium zag dat het niet makkelijk ging tussen de ambtelijke organisatie en in dit geval de Voorzitter van het Presidium.

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat was het Presidium al langer bekend, maar dat leidde niet tot interventies; laat ik het daarop houden.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe zou die rolverdeling in een nieuwe situatie moeten zijn?

Mevrouw **Roos**:

De rolverdeling tussen wie en wie?

Mevrouw **Mutluer**:

Tussen de ambtelijke organisatie en de politiek tijdens een crisis.

Mevrouw **Roos**:

Nou, dan verwijs ik wel weer naar dat crisisplan, waarin nu ... Tenminste, als dat crisisplan nog steeds het crisisplan is. Ik heb namelijk geen contacten meer, dus dat weet ik niet. In het crisisplan dat onder de nieuwe Voorzitter door het Presidium als een soort hamerstuk is afgewikkeld, staat een heel duidelijke, glasheldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen politiek en ambtelijk. Daarin is vooral ook goed beschreven wat de overlap is, want het is natuurlijk een soort verlengde van elkaar. Het zijn niet twee werelden; het is samen zo'n crisis bestrijden met allebei eigen rollen, die voor een deel in elkaar overlopen.

Ik vertelde al: de Voorzitter zit dan in dat crisisteam, op een vaste stoel. Het crisisteam staat onder leiding van de Griffier. Dat heeft te maken met

de continuïteit en het snel kunnen schakelen, want de Voorzitter is vaak in de zaal, maar ze heeft wel een stoel in dat crisisteam. Daarmee is de relatie met de politiek geborgd, want er staat ook in dat crisisplan, tenminste in de versie van 9 juni 2021, dat er een verbinding is met het Presidium. Daar wordt ook de rol van het Presidium helemaal beschreven. Ik denk dat die versie van dat plan, als dat nog functioneert op deze manier, echt veel minder risico geeft op onduidelijkheid, onduidelijkheid tussen de rollen van de Griffier en de Voorzitter, maar ook onduidelijkheid tussen zo'n crisisteam en het Presidium. Dat wordt beschreven, dus eigenlijk is dat goed vastgelegd nu; nogmaals, als het plan nog functioneert.

Mevrouw **Mutluer**:

En als je kijkt naar de rol van de Tweede Kamer en we daarop reflecteren, zeker als het gaat om de controlerende en de medewetgevende taak? Hoe kijkt u daarop terug?

Mevrouw **Roos**:

Op momenten is daar een enorme prijs betaald, namelijk op momenten dat er helemaal niks kon of nauwelijks iets kon. Er zijn natuurlijk altijd coronadebatten geweest, ook heel veel en heel lang. Ik heb ze allemaal gegriffierd. Nou, tientallen waren het er. Er waren technische briefings. Er zijn op een gegeven moment ook commissievergaderingen over corona geweest. Ik denk dus dat als we het over het onderwerp corona hebben, de parlementaire controle goed en veel was.

Mevrouw **Mutluer**:

Ondanks het feit dat zij de stukken kort van tevoren kregen en maar – wat was het? – 89 seconden per pagina hadden om te lezen?

Mevrouw **Roos**:

Ja, ik was niet jaloers op ze, want het was echt heel ingewikkeld. Vandaar trouwens, herinner ik me, dat de nieuwe Voorzitter op een gegeven moment die debatten ook wilde stroomlijnen en toch wat in een ander vaarwater ... Want mijn afdronk was wel – ik heb dus overal bij gezeten – dat het wel veel was en lang was, en ook dicht op elkaar. Dan kan je zeggen "dat is goed voor de controle", maar je kan op een gegeven moment ook te veel in de details met elkaar belanden ...

Mevrouw **Mutluer**:

Gebeurde dat?

Mevrouw **Roos**:

... waarbij uiteindelijk het motto "de regering regeert en de Kamer controleert" toch weleens een beetje door elkaar heen liep, in mijn beleving.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja? Gebeurde dat? Kunt u daar voorbeelden van geven?

Mevrouw **Roos**:

Dat gebeurde in de loop van de tijd zeker, ja. Het was wel heel erg gedetailleerd.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja? Een voorbeeld?

Mevrouw **Roos**:

Nou ja, over merken van geneesmiddelen of mondkapjes. Tot de diepste diepten werd dat uitgewisseld. Dan is de vraag of dat allemaal in plenaire debatten met fractievoorzitters had moeten of dat er misschien iets meer tijd tussen die debatten had moeten zitten of dat er meer naar de commissie had gekund. Maar goed, dat is terugkijkend. Zo ging dat. Nogmaals, ook hiervoor geldt: daar gaat de Kamer zelf over. Maar dat dat op een bepaald moment toch weer wat is gewijzigd – het was op een gegeven moment ook een soort routine, een soort gewoonte, geworden – is, denk ik, wel gezond.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft er net iets over gezegd en ik wil u ruimte bieden om iets aanvullends te zeggen over het democratische proces tijdens de coronapandemie, of dat voldoende doorgang heeft gevonden.

Mevrouw **Roos**:

Nou, corona dus wel, misschien weleens erg veel. Dat ging natuurlijk voor een deel ook ten koste van andere onderwerpen, want er is ook een beperkte beschikbaarheid. Ik begreep ook wel de roep van Kamerleden: het mag wel wat meer en we willen wel VAO's et cetera. Maar dit is bijna een opmerking van mij als ... Nou ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Commissiedebatten, bedoelt u.

Mevrouw **Roos**:

Ja. U vraagt mij dit zo rechtstreeks. En ja, ik heb hier ook gewoon wel een reflectie op en daarom – dit is het blokje reflectie – durf ik me dit ook te permitteren, zonder dat ik op de stoel van de politiek ga zitten, want dat ben ik niet en dat zal ik ook nooit zijn, en dat wil ik ook niet. Maar ik vond het wel ingewikkeld hoe dat dan ook soms moest met belangrijke andere onderwerpen en ook met de instrumenten die de Kamer ter beschikking heeft. Het was natuurlijk in bepaalde periodes soms wel vrij mager hoe die ingezet konden worden. Dat is uiteindelijk ook niet goed. Tegelijkertijd vind ik wel dat steeds weer onder aanvoering van de Voorzitter, het Presidium, de Kamermeerderheid, geprobeerd werd te kijken naar "wat kan er dan wel?" en er ook echt wel creatief gekeken werd naar mogelijkheden. Ook onze facilitaire dienst was continu bezig met zalen beschikbaar maken, coronaproof, 1,5 meter. We probeerden dus alles om het zo goed mogelijk te doen. Maar dat je een bepaalde prijs betaalt, is onvermijdelijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe zorg je ervoor dat, als we wederom een pandemie krijgen – even als voorbeeld – er ook ruimte is voor andere onderwerpen? Hoe organiseer je dat?

Mevrouw **Roos**:

Dan denk ik dat je toch ... Ik heb net een soort toekomstige lesson learned genoemd. Ik heb er wel vertrouwen in dat dat dan ook sneller zo zal gaan, ook gebaseerd op deze ervaring; er komt dan ook nog een rapport van u, dus hopelijk komen daar aanbevelingen uit die bruikbaar zijn. Wat denk ik wel zou helpen, is sneller toch meer digitaal te doen, en dan ook meteen de Raad van State om voorlichting te vragen om te kijken wat er op dat moment eigenlijk kan en dan ook te benutten wat er kan. Dus meteen optrekken met de Eerste Kamer, samen advies vragen en kijken wat er kan in die specifieke situatie en dat dan ook zo veel mogelijk doen, met als enige doel het parlementaire proces zo veel mogelijk open te houden, met inachtneming van de gezondheidsrisico's. Nou, als je digitaal dingen doet, zijn die natuurlijk kleiner dan als je fysiek bij elkaar komt in zo'n situatie.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft u tot slot nog andere reflecties of punten die u zou willen meegeven?

Mevrouw **Roos**:

Nee. Ik heb meerdere lessons learned genoemd, volgens mij ook tijdens mijn verhoor. Ik heb dus nu het crisisplan benoemd, het belang van het openstaan voor vernieuwend werken. Ik heb de verhouding met de Eerste Kamer genoemd en gezegd dat we daar veel meer de samenwerking mee moeten zoeken, al was het maar voor het beeld naar buiten, maar überhaupt ook voor de staatsrechtelijke interpretatie, en dat je om advies vraagt en je laat adviseren. De Raad van State is prima in staat om dat te doen. Van daaruit moet je dan kijken hoe je zo normaal mogelijk kan werken, met inachtneming van technische mogelijkheden die er zijn en uiteindelijk met inachtneming van het grondwettelijk kader dat er is. Maar daar heb je dan advies over gevraagd, dus dan ... En nogmaals: de Kamer kan zelf op basis van dat advies de werkwijze bepalen. Daar gaan de ambtenaren niet over, daar gaat de Kamer gewoon zelf over.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel. Ik heb verder geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog vragen?

De heer **Huidekooper**:

Ik heb tot slot nog één vraag, voorzitter. U noemde gedurende dit verhoor dat u ook een werkgeversverantwoordelijkheid had, en ook verantwoordelijk was voor de gezondheid van de ambtenaren die in de Tweede Kamer werkten. Ik kan me zo voorstellen dat dat op enig moment ook op gespannen voet kan komen te staan met het doorgaan van de democratische controle, het door willen laten gaan van debatten en de risico's die daarmee gepaard gaan. We zitten hier ook om te leren. Wat zou u over dat dilemma mee willen geven, in het licht van een volgende pandemie?

Mevrouw **Roos**:

Ja, dat is een hele goede vraag, want dat was inderdaad een groot dilemma, zeker toen er onder ambtenaren toch ook wel onrust ontstond, ook door een aantal incidenten, waar ik net kort iets over heb gezegd. Dit werd ook steeds heel goed aangekaart vanuit de directie, door de directeur Huisvesting, waar een aantal diensten onder vielen met veel contacten met Kamerleden, dus het Restaurantbedrijf, de Bodedienst, facilitair, de Beveiligingsdienst. Dus in het MT waren er wel ... Dat was een goed MT, met veel checks-and-balances. Wij hadden dus wel

fundamentele discussies over het belang van doorgaan met het parlementaire proces versus de gezondheidssituatie, die zwaar werd aangekaart in met name die directie, sterker dan bij de griffie commissies, bij de Griffie Plenair. Dat speelde daar toch iets minder, ook al gingen de griffiers voor een deel natuurlijk ook wel naar de Kamer. Maar met name uit die directie kwamen veel zorgen. Sowieso deden wij die metingen et cetera, en ik probeerde altijd een beetje te laveren. Want ik wilde natuurlijk ook graag dat het parlementair proces zo veel mogelijk doorging. Daarom was ik op een gegeven moment ook blij dat er meer digitale mogelijkheden ontstonden, maar ik had natuurlijk tot op hoog niveau goed invulling te geven aan het belang van en de zorg voor de ambtenaren die zich terecht bezorgd toonden over het feit dat ze moesten komen.

Wat trouwens ook nog heel ingewikkeld was, is dat er drie groepen ambtenaren waren: mensen die nooit mochten komen en voor een deel wel wilden, mensen die moesten komen, maar voor een deel niet wilden, en mensen ergens daartussenin. Dus wij moesten ook alle zeilen bijzetten om alle drie de groepen nog een beetje aan boord te houden. Dus dat was best ingewikkeld. Wel is het zo dat alle ambtenaren in de Tweede Kamer, állemaal, de parlementaire democratie in hart en nieren steunen, willen ondersteunen en daar een bijdrage aan willen leveren, en daar ook heel veerkrachtig in waren. Dus dat was wel een, zeg maar, gemeenschappelijke norm in de ambtelijke organisatie. Maar tegelijkertijd was er wel echt af en toe een wrijving, een botsing, tussen die twee belangen. Dan probeerde ik die in discussies altijd zo goed mogelijk allebei aandacht te geven. Zo ben ik in het geval van die incidenten ook wel echt in actie gekomen richting beide Voorzitters, zo van: dit kan gewoon niet; er moet wel wat gebeuren.

De heer **Huidekooper**:

Dus dan vertaalde u dat signaal wel gelijk? Dat gaf u gelijk door? Dan sprak u met de Voorzitter?

Mevrouw **Roos**:

Ja, zodra er een incident was – dat werd dan bij mij aangekaart – gaf ik dat via de mail of mondeling door. Beide Voorzitters hebben daar ook op geacteerd. We hebben op een bepaald moment bijvoorbeeld ook de huisregels aangescherpt en daar met de landsadvocaat, Pels Rijcken, veel contact over gehad. Ik probeerde dus eigenlijk beide belangen te dienen,

maar het was soms wel een worsteling om dat allebei goed te doen, zeg ik eerlijk.

De heer **Huidekooper**:

Ik maak uit uw antwoord op dat het inderdaad een dilemma was en dat u dat ook elke keer wel expliciet tegen elkaar afwoog. Waar gebeurde dat dan? Maakte u die weging in het managementteam?

Mevrouw **Roos**:

In het managementteam sowieso. Op het moment dat er in Presidiumvergaderingen over werd gesproken, werden allebei die aspecten behandeld en meegenomen in notities. Overigens was het wel prettig dat er RIVM-kaders waren, want dat gaf ook wel een soort houvast. Sommige dingen mochten of konden gewoon niet meer, wat je er zelf ook van vond. Dat deed er helemaal niet toe. Ik moet zeggen dat dat wel een bepaalde rust gaf. Die persconferenties en de daaropvolgende nieuwe kaders werden strak gevolgd. Dat heeft wel geholpen bij deze worsteling.

De heer **Huidekooper**:

Om het even concreet te maken: dat gaf handvatten voor wanneer ambtenaren wel en niet veilig in de Kamer aan het werk konden?

Mevrouw **Roos**:

Dat ging niet alleen over ambtenaren, maar over wat er wel en niet kon en mocht. Als je dan al meer had gewild en je bijvoorbeeld met 150 mensen in de zaal had willen gaan zitten, dan mocht dat gewoon niet, want er mochten op een bepaald moment nog maar 100 mensen bijeenkomen. Die kaders hielpen ons dus wel bij het voeren van dit lastige gesprek.

De heer **Huidekooper**:

Ja, de context is mij nu helder. Dan nog even terug naar de vraag wat u daarover mee zou willen geven, ook in het licht van het rapport dat wij gaan schrijven en de aanbevelingen die we daarover willen doen. Mocht u daar nu niet direct een antwoord op hebben, dan is dat uiteraard ook oké, maar wat zou u daarover nog mee willen geven?

Mevrouw **Roos**:

Nou, in ieder geval verwachtte ik vanuit de politiek als ik dat aankaartte een actieve houding. Ik vind het ook echt de verantwoordelijkheid van de politiek leider op dat moment om dat bijvoorbeeld met Kamerleden te

bespreken. Wat ik verder zou willen meegeven, is dat je soms ook gewoon moet accepteren dat er een dilemma is – dat was er namelijk – maar dat je dat dilemma dan ook heel actief bespreekbaar moet maken. Het werd impliciet zeker meegewogen allemaal, maar ik denk dat dit hier en daar wel explicieter had gekund, want het was gewoon een duivels dilemma op sommige momenten. Dan gaat het niet alleen over de ambtenaren. Er zitten nog veel meer mensen in dat gebouw en die waren ook bezorgd. Dat hoorden we natuurlijk ook via de ambtelijk secretarissen. Met andere woorden: dilemma's zijn er in een crisis, maar maak ze bespreekbaar en kijk hoe je daar dan met z'n allen het beste in kan handelen.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel. Dan sluit ik deze vragenronde op die noot.

De **voorzitter**:

Dank, mevrouw Roos, voor het beantwoorden van de vragen van de commissie. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van dit openbare verhoor. Ik verzoek de bode om de getuige en haar bijstandsverlener naar buiten te geleiden.

(Mevrouw Roos wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het eerstvolgende openbare verhoor vindt aanstaande woensdagochtend 26 augustus om 10.00 uur plaats met mevrouw Agema. Ten tijde van de pandemie was zij woordvoerder Volksgezondheid van de PVV.

Ik sluit de vergadering.

Sluiting 16.48 uur.